

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ТАЪЛИМ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ПЕДАГОГИКА ФАКУЛЬТЕТИ
“УМУМИЙ ПЕДАГОГИКА” КАФЕДРАСИ

“СИНФДАН ТАШҚАРИ ИШЛАРДА ЎҚУВЧИ МАЪНАВИЯТИНИ
ТАРБИЯЛАШНИНГ ШАКЛЛАРИ” МАВЗУСИДАГИ

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Бажарди: “Бошланғич таълим ва спорт тарбиявий иш” таълим йўналиши битирувчиси 4-курс талабаси **Нориева М.**

ИЛМИЙ РАҲБАР:

Доц М.Қ.Бозорова

Битирув малакавий иши кафедрадан дастлабки ҳимоядан ўтди

_____ сонли байённомаси “_____” _____ 2013 йил

ТЕРМИЗ – 2013

МАВЗУ: СИНФДАН ТАШҚАРИ ИШЛАРДА ЎҚУВЧИ МАЪНАВИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШ ШАКЛЛАРИ

РЕЖА:

КИРИШ.

**I-БОБ. СИНФДАН ТАШҚАРИ ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРНИ
ТАШКИЛ ҚИЛИШНИНГ ИЛМИЙ ВА НАЗАРИЙ
АСОСЛАРИ.....**

1.1 Синфдан ташқари ишлар мазмуни.....

1.2 Синфдан ташқари ишларда ўқувчи маънавиятини
тарбиялаш

**II-БОБ. СИНФДАН ТАШҚАРИ МАЪНАВИЙ-
2.1. МАЪРИФАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЖАРАЁНИДА
СИНФ РАЎБАР ФАОЛИЯТИНИ САМАРАЛИГИНИ
ТАЪМИНЛАШ УСУЛЛАРИ.....**

2.2 Синфдан ташқари тарбиявий ишларни ташкил
қилишда мустақиллик тафаккурини шакллантиришда синф
раҳбарининг фаолияти.....

УМУМИЙ ХУЛОСА.

Фойдаланилган адабиётлар.

К И Р И Ш

Битирув малакавий ишнинг долзарблиги. Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейин таълим-тарбия соҳасида, миллий кадриятларни тиклаш, миллий урф-одатлар, анъаналардан фойдаланиш, уларни янада ривожлантириш соҳасида улкан ишлар амалга оширилмоқда.

Мустақил давлатимизнинг жаҳондаги ривожланган мамлакатлар қаторидан ўрин олиши учун унинг иқтисодий қудратини янада ошириш, XXI аср фан-техника тараққиёти талабларига жавоб бера оладиган даражада қайта қуриш зарур эди. Бундай долзарб масалани амалга ошириш учун авлодларимизнинг бой маънавий меросини, жумладан, таълим-тарбияга оид қарашларини ўрганиш муҳим аҳамият касб этади.

Бунинг учун ёшлар нафақат ҳозирги замон дунёвий илмларини, балки ўтмишда ўтган буюк аجدодларимизнинг ҳаёти ва фаолиятини ҳам мукамал билишлари керак. Чунки биз ўтмиш тарихимизни чуқур билганимиздагина ҳозирги давримизнинг кадр-қимматини яхши тушунамиз ҳамда келажак учун тўғри йўналишга эга бўламиз.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов таъкидлаганидек: «Бугун олдимизда шундай тарихий имконият пайдо бўлдики, биз босиб ўтган йўлимизни танқидий баҳолаб миллий давлатчилигимиз негизларини аниқлаб, буюк маданиятимиз томирларига, қадимий меросимиз илдизларига қайтиб, ўтмишдаги бой анъаналарни янги жамият қурилишига татбиқ этмоғимиз керак»¹.

Иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий жиҳатдан мустақилликни қўлга киритган мамлакатимизда мактаб иши тўлалигича миллий асосда ташкил этилмоқда. Мактаб келажак истиқболга юз тутган мамлакат ва миллат, халқ учун таянч, пойдевор, асос бўлиб келган ва шундай бўлиб қолади. Чунки мамлакат ва

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари -Т.: Ўзбекистон, 1997.-326 б.

миллатнинг келажаги, тақдири, ҳаёт-мамоти мактабда Таълим ва тарбия олаётган юксак маънавиятли, баркамол авлодга, улар эгаллаётган билим, тарбия, кўникма ва малакаларга боғлиқ.

Болаларга инсоний фазилатлар, асосан, синф раҳбари орқали сингдирилади. Ўқитувчи – синф раҳбари – ўқувчи – ота- оналарнинг ўзаро ҳамкорлиги орқали эса бу жараён маромига етказилади.

Дарслар жараёнида бошланган ҳамда ўқув режаси, дастури ва дарсликларда болалаиға сингдириш кўзда тутилган миллий маданият, саноат, ҳунармандчилик, техникавий ижодкорлик, ахлоқ-одоб мезонларини синф раҳбари тегишли тарбиявий тадбирлар орқали ўқувчилар онгига етказди. Синф раҳбари илк бор мактабга қадам қўйган ёш авлодни асраб-авайлаб, руҳиятига, ақл-одобига, тарбиясига сайқал бериб, ҳақиқий, баркамол инсон даражасигача етиштиради ва катта ҳаёт йўлига олиб чиқади.

Албатта, бунда хушахлоқлик инсон камолотининг белгиси эканлиги назарда тутилиб, дунё маданиятининг хазинасига айланган буюк аждодларимизнинг гўзал хулқлилик тарбиясига оид меросларидан, кўпни кўрган бува ва момоларимизнинг ўғит, панд ва насиҳатларидан, ривоят ва нақллардан, шеор, қўшиқ ва дostonлардан, топишмоқ ва эртаклардан, халқ педагогикаси намуналаридан ўринли фойдаланилади.

Хушахлоқлик, олийжаноблик инсоният ақл-идрокиннинг нодир маҳсулидир. Ундан баҳраманд бўлган киши доим кўзлаган мақсадига етади.

Мустақиллик шарофати билан минг йиллардан буён сайқалланиб келаётган миллат жавоҳирлари – чинакам шарқона тарбияни мукамал амалга дшириш иинконияти пайдо бўлди.

Биз яшаётган замин қадим-қадимдан маданият ва зиё маскани бўлиб, халқимиз бой маданий меросига, юксак қадриятларига эга халқдир. Буюк бобомиз Амир Темур, жаҳонга машҳур мутафаккирларимиз Муҳаммад Мусо ал-Хоразмий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Абу Наср Форобий, Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий, Ал-Марғиноний, Аҳмад Яссавий, Нажмиддин Кубро, Абдухолик ғиждувоний, Баҳовуддин Нақшбанд,

Аҳмад ал-Фарғоний, Муҳаммад Тарағай Улуғбек, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Паҳлавон Маҳмуд ва юртимизда яшаб ижод этган бошқа кўплаб сиймолар жаҳон фани, маданияти ва цивилизациясига улкан ҳисса қўшганлар.

Шу сабабли мамлакатимиз Президенти И.А.Каримов ўз асарларида доимо халқимиз бой маданий меросини изчиллик билан ўрганишга, улардан мустақиллик маънавиятини шакллантириш ва ривожлантиришда фойдаланишга даъват этиб келганлар.

Аждодларимиз қолдирган маданий меросларда шундай фикрлар борки, улар бугунги кунда ҳам тараққиётимизнинг ўзига хос йўлини белгилашда ўз аҳамиятини йўқотган эмас. Халқимиз маданиятини, миллий истиқлол мафкурасини яратиш ва уни ривожлантиришда маданий меросимиз, ундаги илм-фан, ижтимоий-сиёсий, таълим-тарбияга оид фикрларни ўзлаштириш ва амалга татбиқ қилиш ҳам назарий, ҳам амалий аҳамиятга эга.

Президент И.А.Каримов: «Биз маънавий кадриятларни тиклашни миллий ўзликни англашнинг ўсишидан, халқнинг маънавий сарчашмаларига, унинг илдизларига қайтишидан иборат узвий, табиий шароит деб ҳисоблаймиз» деб алоҳида таъкидлаган эди².

Маълумки, XIV-XVI асрлар Ўрта Осиёда иқтисодий, сиёсий, маданий ҳаёт соҳасида муҳим ўзгаришлар содир бўлган давр. Бу даврда ижод қилган мутафаккирлар диний ва дунёвий илмларни бир-бири билан тўлдириб, бойитишга муваффақ бўлдилар. Инсонпарварлик ва умуминсоний ғояларни илгари сурдилар. Давлат сиёсатини такомиллаштиришда амал қилиш мумкин бўлган кадриятлар мазмунини кўрсатиб бердилар. Натижада тарихда Темур ва темурийлар даври цивилизацияси юзага келди.

Мустақилликка эришгунга қадар Амир Темурнинг тарихдаги буюк ўрни, давлат арбоби сифатидаги фаолияти, айниқса, мамлакатда маорифни, таълим-тарбияни ривожлантиришга оид қарашлари тўлиқ тасаввурга эга эмас эдик.

² Ўзбекистон Республикаси «Таълим тўғрисида»ги қонуни: Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.-Т.: Шарқ, 1997.-20-29 -бетлар.

Мустақиллик туфайлигина Темур ва темурийлар тўғрисида ҳам ҳаққоний фикр, холисона қарашлар ёш авлод онгига сингдирилиб келинмоқда. Чунки Президент И.А.Каримов айтганидек: «Биз Амир Темур тарихини ҳар томонлама чуқур ўрганишимиз ва тадқиқ қилишимиз керак»³.

Битирув малакавий ишнинг мақсади - Синфдан ташқари ишларда ўқувчи маънавиятини тарбиялашда амалий усуллар ишлаб чиқиш.

Битирув малакавий ишнинг объекти – Синфдан ташқари ишларда ўқувчи маънавиятини тарбиялаш жараёни.

Битирув малакавий ишнинг предмети - Синфдан ташқари ишларда ўқувчи маънавиятини шакллантириш мазмуни, усуллари.

Битирув малакавий ишнинг вазифалари:

- Синфдан ташқари ишларда ўқувчи маънавиятини тарбиялаш жараёнида ўқувчиларда мустақиллик тафаккурини шакллантиришни педагогик муаммо сифатида илмий назарий асослаш, унинг моҳияти, асосий тушунчаларини таърифлаш;

- Синфдан ташқари ишларда ўқувчи маънавиятини тарбиялаш жараёнида ўқувчиларда мустақиллик тафаккурини шакллантиришга доир илмий-педагогик ҳамда амалиётдаги ҳолатни ўрганиш;

- Синфдан ташқари ишларда ўқувчи маънавиятини тарбиялаш жараёнида ўқувчиларда мустақиллик тафаккурини шакллантириш мазмуни, шакл ва методларини ишлаб чиқиш орқали бир бутун, яхлит тизимини яратиш;

- Синфдан ташқари ишларда ўқувчи маънавиятини тарбиялаш жараёнида ўқувчиларда мустақиллик тафаккурини шакллантиришнинг самарадорлик даражасини аниқлаш;

- Синфдан ташқари ишларда ўқувчи маънавиятини тарбиялаш жараёнида ўқувчиларда мустақиллик тафаккурини шакллантириш бўйича методик тавсиялар ишлаб чиқиш.

³ Исмоил Ака. Буюк Темур давлати. -Т.: Чўлпон, 1996.-152 б.

I-БОБ СИНФДАН ТАШҚАРИ ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШНИНГ ИЛМИЙ ВА НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

1.1. Синфдан ташқари ишлар мазмуни

Умумтаълим муассасасида таълим-тарбия жараёнини йўлга қўйиш ва ривожлантириш, айниқса, болаларда ахлоқий, рухий қарашларни шакллантиришда синф раҳбарининг роли алоҳида аҳамиятга эга эканини барчамиз яхши биламиз. Бироқ, бу синф раҳбарлигининг содда изоҳи бўлиб, бугунги кунда улардан синфнинг кенг қамровли тарбиячиси бўла олиш талаб этилмоқда.

Таъкидлаш лозимки, синф раҳбарлари ўзларининг муалифлик тарбиявий дастурларига эга бўлиш ҳуқуқига эгадир. Ўзлари қўйган вазифалар ва тарбия мақсадларидан келиб чиқиб ишнинг шакли, услуби, мазмунини белгилайдилар. Бу ишларнинг самарали ташкил этилиши учун эса таълим муассасалари раҳбарлари, туман ХТМФМТТЭ бўлими методистлари синф раҳбари меҳнатининг натижадорлигини, синф раҳбарлари уюшмаларининг фаолиятини доимий назорат қилиши, уларга ташкилий-услубий ёрдам бериши, айниқса, ташхис масалаларида, тарбияни башоратлаш ва натижаларини баҳолашда, ҳамкорликнинг тарбиявий муносабатларини олдиндан йўналтиришда, қулай ахлоқий-рухий иқлим яратиб беришда бош-қош бўлмоғи лозим.

Кўп ҳолларда синфларнинг ҳаддан ташқари тўлдириб юборилгани, синфдан ташқари иш шароитларининг яратиб берилмаслиги ҳамда психологик-педагогик ва услубий тайёргарликнинг пастлиги синф раҳбарининг иш самарадорлигига салбий таъсир кўрсатади.

Шу ўринда, «Синф раҳбари ким ва унинг таълим-тарбия жараёнида тутган ўрни нималарда намоён бўлади», деган саволга қисқача жавоб бериб ўтайлик:

Синф раҳбари:

- инсоний маданият асослари- ни ўрганишда жамият ва бола ўртасидаги маънавий воситачи;
- ўқувчини ахлоқий емирилиш- дан, маънавий таназзулдан муҳофаза этувчи;
- синф жамоасининг ҳамкорлик фаолиятини ташкиллаштирувчи;
- ҳар бир боланинг ўзлигини намоён қилиши ва ривожланиши учун шароитлар яратиб берувчи;
- кундалик ҳаётни ва фаолият- ни ташкиллаштиришда, жамият- нинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ҳаётини англаб етишда, профессионал йўналтиришда ёрдамчи, маслаҳатчи;
- педагоглар, оила, маҳалла, умуман айтганда, болаларнинг ривожланишига таъсир кўрсатадиган барча тарбиявий институтлар кучларини мувофиқлаштирувчидир.

Ҳозирги даврда бизнинг шароитимизда вояга етмаганларнинг ривожланиш даври тахминан 10 ёшдан 15 гача бўлган ёшни ўз ичига олади. Демак кўринадики, ўсмирлик даври боланинг мактаб таълими даврига тўғри келиб, бу ёш хусусиятининг мураккабликлари билан ишловчи педагог – бу синф раҳбаридир.

Психологларнинг фикрича, ўспирин ёшидагиларнинг руҳий хусусиятлари уч асосий қисм – жисмоний, ижтимоий, руҳий ҳолат билан боғлиқ равишда юзага келадиган инқироз ҳолатида намоён бўлади.

Жисмоний ҳолатдаги ўзгариш- га изоҳ берадиган бўлсак, болада жиддий гармонап ўзгаришлар юз беради, руҳий ўзгаришнинг ижтимоий кўриниши эса ўспириннинг ёшлиқдан балоғат даврига ўтиши- да намоён бўлади. Руҳий жиҳатдан ўзгариш эса ўспиринда ўз-ўзини англашга интилишда бўй кўрсатади.

Шундай экан, бу ёш даврида улар билан қандай иш олиб бориш лозим, боладаги руҳий ўзгаришларга қай тарзда ёндашган маъқул? Бу савол ҳар бир педагог иш фаолиятида учраши аниқ. Балоғат ёши – аслида организмнинг бир қанча анатомик ва физиологик ўзгаришлар натижасида биологик жиҳатдан секин-аста вояга етиши ҳисобланади.

Балоғатга етиш муддати ўсмирнинг ирсий хусусиятлари, соғлиғи, шунингдек, ҳаёт тарзига ва у яртаётган ҳудуд иқлимига боғлиқ. Нимжон, касалманд болалар нисбатан кечроқ балоғатга етади. Бу даврда ўсмирлар организми ва руҳиятида бўладиган ўзгаришлар ҳақида ота-она ва педагоглар тўғри маълумотга эга бўлишса, йигит-қизларнинг беҳуда кўрқиши ва асабийлашишининг олди олинади.

Ўтиш даврида физиологик жиҳатдан ўзгаришлар юз беради: ўсмирнинг вазни ортади, жисмоний жиҳатдан вояга ета бошлайди.

Бу ёшдаги ўқувчиларда қуйида- ги хусусиятларни кузатамиз:

- ёш – тез ранжиш, гап кўтар- маслик, аразлаш.
- ёш – тенгдошларидан ажра- лишга интилиш, севги ҳиссиётла- рининг шаклланиши, жиззакилик.
- ёш – овозида ўзгаришларнинг пайдо бўлиши ва «мен» деган тушун- чанинг шаклланиши. Жамоада бош бўлишга интилиш, таваккалчилик.
- ёш – тез таъсирланиш, асабийлашиш, ўзини жасур қилиб кўрсатиш, катталарга тақлиднинг кучайиши.
- ёш – ҳамманинг ўзига эътиборли бўлишига ҳаракат қилиши, ўз гавдасини тенгдошлари билан таққослаши, ўзини-ўзи бошқаришни ташкил этиш, севги ҳиссиётлари кучайиши ва ўзининг фик- рини уқтиришга ҳаракат қилиши.
- 17,18 ёш – мақсад сари интилиш, келажак учун қайғуриш, маблағ топишга ҳаракат қила бошлаш, ўзини катта ёшдагилардек ҳис қилиш, мустақил бўлишга интилиш.

Айрим ҳолларда балоғат ёшида- ги ўқувчилар ўзларини кўрқмас, жасур қилиб кўрсатишга уриниб, ноўрин хатти-ҳаракатлар содир этиб кўйиши ҳам мумкин. Бу каби хатти-ҳаракатларнинг асосий сабаби ўсмирда атрофдагилар ол- дида обрў-эътиборли бўлишга интилиш ҳиссининг кучайиб бора- ётгани билан ҳам изоҳланади. Бундай вазиятда ўқитувчилар уларга сунъий йўллар билан қийинчи- ликларни енгиб бўлмаслигини тушунтиришлари лозим.

Балоғат ёшидаги ўқувчилар билан ишлашда асосан 3 хил ёндашув мавжуд. Булар жамоада, ота-она билан ҳамкорликда ва яқка тартибда тушунтириш ишларини олиб боришдир.

Жамоада иш олиб бориш — бунда синф ўқувчилари орасида умумий тарзда тарбия соатлари, бадий кечалар ташкил этиб, ҳар бир боланинг ички ҳис-туйғуларини ҳисобга олган ҳолда муаммоларга ечим топишга ҳаракат қилинади.

Ота-оналар билан ҳамкорликда ёки ака, опаларини ўрнатиб келиб кўрсатиш, бола ва унинг ота-онаси билан алоҳида суҳбатлар уюштириш орқали амалга оширилади.

Яқка тартибда ишланганда эса оилада, мактабда алоҳида суҳбатлашиш жараёнида боланинг яқин дўстлари, атрофидаги кишилар, яшаш муҳити билан танишиш, психологиясини ўрганиш лозим.

Баъзида шундай ҳолатлар бўладики, юқорида санаб ўтилган учала ёндашувда ҳам натижага эришолмайсиз. Чунки, ушбу жараёнларда балоғат ёшидаги бола ҳамма сирини, фикрини айтмаслиги мумкин. Бундай ҳолатларда уларнинг қизиқишлари, дўстлари, ўқиши, мактабга, ўқитувчиларга муносабатини анкета саволлари орқали билиш мумкин. Анкета саволларида ўқувчи характерини тўлиқ очиб берувчи саволлар бўлишига аҳамият қаратиш даркор.

Шунингдек, мактаб маъмурияти томонидан балоғат ёшидаги ўқувчилар учун тиббиёт ходимлари билан учрашув, очик мулоқот ташкил этиш, психологлар билан суҳбат ўтказишни ташкил этиш ҳам самарали усуллардан ҳисобланади. Кўпинча шу ёшдаги ўқувчиларни тинглаш, уларнинг қалбини ўқиб олиш, суҳбатлашиш, ўзига яқин олиш орқалигина уларга йўл кўрсатиш имкони пайдо бўлади.

Ота-оналар билан ишлашда, синф мажлисларида шу мавзуга доир маърузалар киритиш, ота-оналар билан ҳамфикр бўлиш ўқувчининг руҳий ҳолатини билишга имкон яратади. Баъзан ота-оналарнинг ҳам ўз фарзандларининг руҳий ҳолатини билмаслиги, ўқитувчининг эса ундан яхши

хабардорлиги уларга сабоқ бўлиб, ўзаро муносабатларимизга катта ижобий таъсир кўрсатади. Зеро, биз педагоглар ўзимизнинг илмимиз, ўқитувчилик қиёфамиз, шунингдек, муомала маданиятимиз билан ўқувчиларимизни ортимиз- дан эргаштиришимиз шарт.

Мактабнинг ўқувчилар билан олиб борадиган ўқув машғулотларидан ташқари хилмағхил таълим-тарбия ишлари синфдан ташқари ишлар номини олган. Синфдан ташқари ишлар мактаб таълим-тарбия жараёнининг таркибий қисми ўқувчиларнинг бўш вақтларини йўлга қўйиш формаларидан биридир.

Синфдан ташқари ишлар шахсни ҳар томонлама камол топтириш ва уни ҳаётга актив фаолиятга тайёрлаш учун кенг имкониятга эга. Бу ишлар болаларнинг қизиқишларига мувофиқ тарзда кўнгиллилиқ асосида ташкил қилинади. Ўқувчилар Синфдан ташқари ишларда ўзларини қизиқтирадиган машғулотларни танлаб олишади ва улард мустақил ташаббускорона иштирок этишади.

Мактаб ва мактабдан ташқари муассасаларнинг ташкилий ишларини, мазмуни ва мақсадини белгилаш бугунги кунимизнинг барча қирраларини ҳисобга олишни талаб этмоқда. Синф ва мактабдан ташқари мазкур тарбиявий ишлар шахс камолоти босқичларини белгилаб олишга қаратилганлиги билан тавсифланади. Мазкур муаммони ижобий ҳал этиш учун Синфдан ташқари, тарбиявий ишлар тизимида қуйидагилар бўлиши лозим:

- педагоглар ва ўқувчилар ўртасида ўзаро хурмат муносабатларини шаклланганликнинг ўзига хос анъана воситаларига таяниш;
- улғатган инсон шахсини тарбияда олий ижтимоий қадрият деб тан олиш, ҳар бир бола, ўсмир ва ёш йигитнинг бетакрор ва ўзига хослигини ҳурматлаш, ижтимоий ҳуқуқини эътиборда тутиш зарур.

Синфдан ташқари ишларни тўла қамраб олган тўғараклар бир неча хилда бўлиши мумкин:

- а) фан тўғараклари;
- б) моҳир қўллар тўғараклари;
- в) дурадгорлик тўғараклари;

г) спорт тўгараги;

д) бадий хаваскорлик тўгараги.

Ўрта умумтаълим мактабларида бу ишларни синф раҳбари ва тарбиявий ишлар ташкилотчиси уюштиради. Синф раҳбари тўгарак раҳбарлариг яқиндан ёрдам беради. Қизиқишлари, интилишлари бир хил бўлган ўз ўқувчиларини бирор тўгаракка аъзо бўлишга чорлайди.

Синфдан ташқари ташкил қилинган ишлар ўқувчилар ҳаётидаги тарбиявий фаолиятни тўлдиради. Уларни дунё қарашини тўғри шаклланишига, ахлоқий камол топишига кўмаклашади. Назарий билимларни амалиёт, ишлаб чиқариш билан чамбарчас боғланишига замин яратади. Синфдан ташқари ишларга раҳбарлик қилувчи ташкилотчиларнинг вазифалари ҳам кўп қирралидир. Синфдан ташқари тарбиявий ишлар ташкилотчисининг вазифаларига қуйидагилар киради:

– дарсдан ташқари тарбиявий ишларни режалаштириш ва амалга оширишни назорат қилиш;

– ўқувчиларнинг Синфдан ташқари кўп қиррали ишларни педагогик жамоа, ўқувчилар ташкилотлари синф фаоллари ёрдамида йўлга қўйиш;

– Синфдан ташқари ишлар йўналишига бевосита раҳбарлик қилган ҳолда, ўқитувчилар, синф раҳбарлари, ота-оналар, ўқувчилар ташкилотлари, синф фаолларига услубий ёрдам кўрсатиш;

– умуммактаб ва мактаблараро ўтказиладиган энг муҳим тарбиявий тадбирларда қатнашиш;

– ўқувчиларнинг бўш вақтларини ташкил қилишда тарбия ва маданият муассасалари ҳамда жамоатчилик кучидан кенг фойдаланиш;

Бу борада ташкилотчилар фаоллигини урта асосий томонини кўриш мумкин: ташкилотчилик, услубий ва маъмурий.

Булар кўпинча ўзаро узвий боғланган ҳолда намоён бўлади.

Ташкилотчининг ташкилотчилик фаолиятига қуйидаги бир қатор ишларни киритиш мумкин:

- тарбиявий ишлар соҳасида эришилган ютуқ ва камчиликларни таҳлил қилиш;
- тарбиявий ишларнинг мақсад ва вазифаларини аниқлаш;
- тарбиявий, оммавий-сиёсий ишларни режалаштириш ва уларнинг мазмуни, шакл ва усулларини аниқлаш;
- Синфдан ташқари тарбиявий ишларни гуруҳлаштириш, бошқарувчи шахсларни аниқлаш.

Мактабда тарбиявий ишларни аниқ режалаштирмасдан унинг мазмуни, шакл ва усулларини аниқламасдан, маълум бир тизимга солмасдан туриб кўзда тутилган мақсадга эришиш қийин.

Синфдан ташқари ишларнинг тарбиявий таъсири кўп даражада ўқув жараёнини ташкил этиш савиясига ҳамда ўқувчилар жамоачининг хилма-хил ишларни қандай йўлга қўйишга боғлиқдир. Синфдан ташқари фаолият мажбурий дастур билан чегараланмайди, балки ёшлари ҳар хил ўқувчиларни ихтиёрий равишда бирлаштиради. Уларнинг ташаббуси асосида ишларни амалга оширади, фанга қизиқтиради, уларни халқнинг маданий ҳаёти муҳитига олиб киради.

Синфдан ташқари ишлар шахсдаги ижтимоий фаоллик, ижтимоий онг ҳамда ахлоқий одатларни таркиб топтиришнинг энг муҳим омилдир. Бу фаолият илмий жамоа, адабий ва мактаб театрларининг ишлари, турли мавзуларда ўтказиладиган китобхонлар конференцияси ва мунозаралар, сиёсий, ахлоқий, илмий-оммабоп ва меҳнат мавзуларидаги маъруза ва суҳбатлар, ижтимоий-фойдали меҳнат, сиёсий ахборот, баёрам кечлари ва эрталиклари, тўғарак машғулотларини ўз ичига олади.

Ўқувчиларнинг синфдан ташқари ишлари ўз мазмунига кўра тафаккур фаолияти ва муносабат воситаси ҳисобланади. Чунки синфдан ташқари ишларда олинган ахборот идрок этилади, қайта ишланади ва шу асосда янги билимлар ҳосил қилинади.

Ўқувчилар мактабдан ташқари ишларда қатнашиб, турли кишилар билан муайян муносабатга киришади, турли вазифатларга дуч келадилар. Шунинг

учун ҳам ўқувчиларнинг мактабдан ташқари фаолиятлари қанчалик хилмағхил бўлса, уларнинг муносабатлари шунчалик бой, муносабат доираси кенг ва маънавий ўсиши самарали бўлади. Мактабдан ташқаридаги тарбиявий ишларда ўқувчилар жамоада ишлашни ўрганадилар ижтимоий меҳнат қувончини ҳис қиладилар, ишлаб чиқариш меҳнатига кўшиладилар, жамоатчилик фикрига бўйсунушга, жамоа шарафи учун курашушга одатланадилар. Мактабдан ташқари фаолият унда қатнашувчиларнинг маънавий ва жисмоний ривожланиши ҳамда ёш хусусиятларига кўра белгиланади. Бу жараёнга улар таълим олаётган мактабнинг шароити ҳам таъсир этади. Гарчанд мамлакатимиздаги барча мактабларнинг вазифалари бир бўлса-да, ўша мактабларнинг ўзига хос хусусиятлари бор ва бу хусусиятлар маданий ва миллий шароитларда яққол кўринади. Тарбиячилар, синф раҳбарларининг Синфдан ташқари олиб борадиган тарбиявий ишларида қуйидаги иш усулларидан фойдаланишлари мақсадга мувофиқдир.

1. **Оғзаки иш усуллари.** Турли ахборотлар, мажлислар, эрталабки йиғинлар, маорузалар, китобхонлар конференциялари, мунозаралар, учрашувлар, оғзаки газеталар, радиожурналлар.

2. **Амалий иш олиб бориш усуллари,** турли жойларга сайёхтлар, спорт мусобақалари, олимпиада, изтопарлар иш фаолияти, ёш табиатшунослар тўғараклари, шанбаликлар.

3. **Кўргазмали иш усуллари.** Мактаб музейлари, уруш ва меҳнат қаҳрамонлари хонаси, янги китоблар кўргазмалари.

Тарбиявий иш педагогдан бутун қолибилиятини ишга солишни, тинмай изланишни тақозо этади. Чунки келажак авлод тарбияланган, уюшган, ахил, жонажон Ватанимизнинг ҳақиқий фуқаролари бўлишлари лозим.

Ўзбекистон Республикасининг истиқлолга эришуви ҳамда ўз мустақил сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий йўлига эга бўлиши, халқ хўжалигининг турли соҳаларида, жумладан халқ таълими тизимида ҳам ўсиб келаётган ёш авлод таълим-тарбияси билан борлиқ жараёнини қайта кўриб чиқишни тақозо этмоқда.

Ҳозирги пайтда, фан ва маданиятнинг энг сўнги ютуқлари асосида келажакимиз бўлган ёш авлодни ҳаётга тайёрлашнинг самарали шакл ва услубларини излаш ниҳоятда зарурдир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Маънавият ва маърифат» жамоатчилиқ маркази фаолиятини янада такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш тўғрисида»ги фармонида кўрсатилганидек, жамиятда юксак маънавий фазилатларни камол топтириш, миллий мафқурани шакллантириш, ёшларни бой маданий меросимиз, тарихий анъаналаримизга, умуминсоний кадриятларга ҳурмат, Ватанга муҳаббат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш мамлакатимизда амалга оширилаётган барча ислохотларнинг ҳал қилувчи омилдир.

Синфдан ташқари тарбиявий ишларнинг самарадорлигини ошириш аввало комил инсонни шакллантиришнинг энг замонавий ва қулай йўналишларини топиб жорий этишга боғлиқ. Ушбу Концепция ҳам худди шу мақсадда, шахс камолоти босқичларини белгилаб олишга йўналтирилган.

Тарбиявий ишларни давр талабига жавоб берадиган ҳолга келтириш учун тарбиянинг асоси бўлган барча ғоялар қайтадан кўриб чиқилиши, асосий эътибор бола шахсига қаратилиши, йиллар давомида тўпланган ижобий тажрибадан унумли фойдаланиш зарурлигини тақозо этади.

Тарбиявий ишлар ҳуқуқ-тартибот органлари, ижодий уюшмалар, Давлат ва нодавлат жамғармалар, кўмиталар ва ташкилотлар билан ҳамкорликда олиб борилади.

1.2. Синфдан ташқари ишларда ўқувчи маънавиятини тарбиялаш

Фуқаролик фаолияти ўз давлати олдидаги ҳуқуқ ва бурчларини тан олишни, жамият белгилаган яшаш ва ахлоқ меъёрларига онгли риоя этишни, меҳнат ва жамоада фаолликни, маънавий етукликни барқарор этади:

- ислохотларнинг тақдири ва самараси учун жавобгар, юртимизнинг эртанги кунни ва истиқболи учун фидойи шахсларни шакллантириш борасида устувор давлат сиёсати юритувчи;

- сиёсий онглилик ва ижтимоий фаоллик, яъни давлатнинг ички ва халқаро сиёсатини тушуниш ва идрок қилиш. Ватанпарварлик ва байналмилалликни ҳис этиш, ижтимоий сиёсий ҳаётда фаол қатнашишга шай туриш;

- халқ, давлат олдидаги фуқаролик бурчи, яъни қонунчилик тамойилларини, ўзининг Ватан, маҳалла, оила олдидаги ҳуқуқ ва бурчларини билиши, уларга қатъий амал қилиши. Қонунчиликнинг бузилишига муросасиз муносабатда бўлиш;

Жамоат ташкилотлари ўқувчилар билан дарсдан ташқари вақтларда олиб бориладиган хилмағхил машғулотларни ўқитувчилар ёрдамида ташкил қиладилар. Синфдан ташқари ишлар ўз мазмунига кўра жуда хилма-хил: ижтимоий-сиёсий, илмий, ижтимоий фойдали, бадан тарбия-соғломлаштириш ишлари бўлади. Синфдан ташқари ишлар уч хил формада: оммавий, тўғарак ва индивидуал формаларда ташкил қилинади.

Оммавий формалар: Эрталиклар, мактаб кечалари, болалар байрамлари, кўриклар, қувноқлар ва топқирлар тўғараги, сайр, синф ки мактаб музейлари, болалар ишларининг кўргазмалари в ҳоказолар.

Тўғарак ишлари: мактабдаги ҳар бир тўғарак ўзининг доимий иш кунлари ва соатлариг эга бўлиши лозим. Тўғаракда қатъий интизом бўлиши: тўғарак аъзолари машғулотларига кечикмасдан келишлари, тўғарак топшириқларини батртиб бажаришлари, тўғаракнинг моддий бойликларини эҳтиёт қилишлари керак.

Синфдан ташқари индивидуал иш: ҳар бир ўқувчи майл ва қобилиятларининг ривожланишига рдм беради. Бу ишд синфдан ташқари ўқиш катт аҳамиятга эга. Мактабда ҳар бир синф учун синфдан ташқари ўқиш дстури бор. Ўқувчининг нима ўқиётгани ва ўқиган нрсаларини қандй идрок қилаётганини ўқитувчи билиши жуда муҳим. Шунинг учун ўқитувчининг синфдан ташқари ўқишга раҳбарлиги энг яхши китобларни тарғиб қилиш ва ўқувчиларда ўқилган дарсликларни тўғри, чуқур идрок этишни ривожлантиришдан иборат.

Индивидуал топшириқларнинг турлари жуда кўп бўлиб, ўсимликлар ўстириш, гуллар, свзотлар етиштириш ҳам ана шундай топшириқлар жумласига киради. Индивидуал топшириқларда ҳар бир ўқувчининг имконият ва кизиқишлари ҳисобга олинса, улар болаларнинг қобилиятлари, истеъдодларини ўстиришга ёрдам беради.

Ўқитувчи таълим жараёнида болаларнинг маданий эҳтиёжлари ва камолот даражаларини аниқлаш билан шуғулланади. Уларга мувофиқ тарзда айрим ўқитувчилар, группа ёки бутун синф билан олиб бориладиган синфдан ташқари ишларни режалаштириш.

Тарбия хакида Шайх Саъдий узининг «Гулистон»асарида шундай деб ёзган эди: «Кимда - ким ёшлиқдан тарбия олмаса, катта булгач бахтли була олмайди.Хул новданинг эса факат оловда топлаб тугирлаш мумкин ».

Тарбия хакидаги бу гоя авлод аждодларимиздан бизга етиб келган буюк мерос булиб, у комил инсонни вояга етказишда муҳимдир.Тарбия тугулгандан бошланмоги лозим.

Тарбия-тарихий ва ижтимоий ходисадир.Тарбия инсонларнинг фаолияти жараёнида уларнинг онги ва иродасини устиришга хизмат килади. Шу билан биргағтарбия ижтимоий ходиса булиб,инсоният тараккиётининг турли боскичида узига хос мазмун ва амалга ошириш шаклига эгадир.

Ўзбекистонинг мустакилликга эришуви ёш авлоднинг миллий маънавий рухда тарбиялашга имкон яратади.

«Маънавият»сузининг узига хос маъноси бор.Дунёда маъно излагай киши маънавият сари талпиниб,яхшилиқ ва ёмонликнинг фарқини англаб олади (Султонмурод Олим).

Шу сабабдан мустақил Ўзбекистон ёшлари тарбиясида уч манбадан фойдаланиш мумкин.Президентимиз Каримовнинг «Истиклол ва маънавият»асарида куйдаги уч омил курсатилган:

1 .Умум инсоний кадрятлар

2.Ислон таълимоти

3.Ўзбек миллий урф одатлари

Юкоридаги омиллар бйр-бири билан боғланган булиб,у А Авлоний айтганидек: «Агар инсон яхши тарбия топиб,бузук хулқлардан сакланиб,гузал хулқларга одатланиб катта булса,харким қошида макбул бахтиёр бир инсон чиқар....».Шу сабабдан А.Авлоний тарбиянинг инсон хаётида зарурлигини назарда тутиб «Тарбия хаёт ё мам от» деб тақитлаган эди.

Тарбиявий жараён онгли маъсулиятли фаолият булиб,унга тарбияланувчиларни комил инсон килиб тарбиялашда хар томоналма тасир курсатади.

Тарбиявий ишларни ташкил қилиш, методикаси ёш авлоднинг махнавий жихатдан юксак фазилатлар эгаси қилиб вояга етказиш санъатини кирралари, шакллари ҳамда билим, малака хосил қилиш хақида бахс юритади.

Тарбиявий ишларни ташкил қилиш методикаси миллий онг ва истикбол мафкурас ини шакллантиришга хизмат қилади.

Маънавий-маърифий тарбия ишлари рахбарлари, уқитувчи тарбиячилар тадбирларининг мазмундорлигини таъминлашда бой миллий ва умуминсоний кадрятлардан кенг фойдаланиши, тарбиявий таъсирга эга булган манбааларни ажратилиши керак: - уқувчилар жамоасининг тарбияланганлик даражасини урганиб, унга тарбиявий таъсир курсатиш махоратига эга булиши ; тарбиявий тадбирлар учуй методларни танлаб, кузланган мақсадга эришиш чора тадбирларини кура билиши;

- ✓ илгор тажрибаларни кузатиб, тахлил килиб, ундан ижодий фойдаланиши;
- ✓ янги илгор педагогик технологияни жорий этиши;
- ✓ тарбиявий тадбирларни укувчилар рухиятига канчалик ижобий таъсир этганини кузатиб, уни янада ривожлантириши, акомиллаштириши;
- ✓ тарбиявий ишларнинг самарадорлигини оширишда уз бил и мини таркибий равишда бойитиб бориш лозим.

Тарбиявий ишларни ташкил килишнинг услубий-методологик асоси утмиш халк оғзаки ижодиёти ва ёзма ёдгорликлар, халк арболари, Марказий Осиёлик мутафаккир, маърифатпарвар олим, педагогларнинг бой меросидир. Шу билан бирга Ислом дини ва тасаввур оламига оид таълимотлари, хадис ва хадисшунос олимларнинг ижодиёти, Гарб ва Шарк олимларининг шерларини уқиш, тахлил килиш оркали тарбиявий ишларни болалар калбига етказишнинг конун коида, усул ва йулларини билиш мухим ахамият касб этади.

Тарбиявий ишларини ташкил килиш методикасининг асосий манбалари:

- Миллий умуминсоний кадриятлар
- Ислом таълимоти
- Узбек миллий урф-одатлари
- Доналар угитлари
- Узбекистан Республикасининг рамзлари: Герби, Мадхияси, Байроги, Конституцияси.
- Узбекистон Республикаси президентининг маънавиятга оид барча асарлари, нутклари энг сунги ахборот янгиликлари
- Узбекистон мактбларидаги илгор тажрибалар, педагогик махорат ва тарбиячилик санъати.

Тарбиявий ишларни ташкил килишнинг шаркона узига хос хусусиятлари ва педагогик таъсир курсатиш усуллари мавжуд. Тарбиячилик касбига йуналтирилган хозирги замон техникаси билан тарбиявий таъсир курсатиш-миллий истиклол талабига жавоб берадиган баркамол инсонни тарбиялашга каратилгандир.

Миллий тикланиш кишиларда инсонпарварлик, узлигини англаш туйгуларини тар бияламоқдалар. одамлар бир-бирига дуст, меҳрибон сузлар инсонпарварликдан баиналминаллик ва бирдамлик келиб чиқади. узбекистонда яшовчи кишилар миллити, дини, тили, масхабидан катъий назар, биргаликда узбекистон халқини ташкил этадилар. улар узбекистон равнақи учун хизмат қил адилар. Авлодларимиз тарихини ва улар қолдирган меросни урганиш лозим.

Халқимиз азалдан меҳнатни улуғлаган. меҳнатсеварлик кишиларнинг энг яхши фазилатларидан бири деб ҳисобланган. кишилар ҳалол қилиб топган даромадлари ҳисобита яшамоқлари ва болаларини боқиб катта қилмоқлари лозим. «пешона тери билан топган бир қора чақа, узгаларнинг эҳсон этган ҳазинасидан яхшироқдир.», деб ёзган эди а. навоий: бир дирам олмоқ чекибон дастранж, яхшироқ андинки, биро берса ганж. шунинг учун ҳам улуг аждодларимиз ёшларни қасб ҳунар эгалламоққа чақирганлар. «хунар хунардан унар», «хунари йук кишининг, мазаси йук ишининг», «иигит кишига етти хунар оз» каби эзгу уғитлар халқ уртасида ёйилган жисмоний меҳнат ҳар-бир соғлом киши учун фарз ва қарзидир.

ҳоло меҳнат кишини маънавий юксакликка қутаради, инсон ҳаётининг туп моҳиятини ташкил этади.

маънавият жихатдан пок ва юксак даражасидаги одам таъмадан ҳазар қилади, ундан нафратланади. ҳақийқий саховат ҳечқачон бирор нарса таъма қилмаслидадир. а. навоий ёзади: они сахий англагин, эй хушманд, ким ани давлат қилиб он сарбаланд. холи агар яхшидур табох, ким садан этмас таъмаи молу жоҳ...

маънавий барқамол инсонинг яна бир фазилати каттага раҳматдичикга шафқатли булиш. бумасалада ота-онага булган иззати алоҳида урин тутади. бухакда а. навоий таълим бериб ёзган эди:

Бошни фидо айла ато бошига,

Жисмни қил сатко ано бошига.

**Икки жахонига тилар сан фазо
Хосил эт ушбу иккисидан жудо.
Тун кунингни айлагани нур фош,
Бирсин ой англа бирсин куюш.**

Ўзбекистон буюк келажигини яратувчи авлодини шакллантириш вазифасини уз олдимизга куйар эканмиз, буни ибратли тимсоллар оркали амалга ошириш лозимлигини унутмаслигимиз керак бундай тимсоллар бадий адабиётда етарли.

Бугунги кунда ёш авлодда мустақиллик тафаккурини ривожлантириш янгиланаётган жамият куришда давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бўлиб ҳисобланади. Чунки бу соҳадаги ишларимизнинг асосий вазифаларидан бири ҳам мустақил, эркин фикрлайдиган, дунёқараши кенг, маънавий юксак шахсни шакллантиришдан иборатдир. Бундай шахс эса ўзлигини англаб етган, ўз фаолиятини тўғри, онгли ташкил эта оладиган, жамият ва ўз манфаатини уйғунлаштира оладиган ва бунинг учун кураша оладиган инсон бўлиши талаб этилади.

Бу талаблар дастлаб улкан маънавий меросни ўрганиш, миллий ва умуминсоний қадриятларни тиклаш, мустақиллик ғояларини қарор топтиришни тақозо этади. Чунки ўзбек халқи бой маънавий меросга эга бўлиб, улардан мустақиллик тафаккурини шакллантиришда мақсадга мувофиқ фойдаланиш Ўзбекистонни кучли давлатдан ривожланган жамиятга айлантириш маънавий-ахлоқий негизларидан бири саналади.

Лекин талаба-ёшларда мустақиллик тафаккури ўз-ўзидан шаклланмайди. Инсон тафаккури унинг хулқ-одоби, маданиятидан ташкил топар экан, унга аввало илмий, ахлоқий, ҳуқуқий, иқтисодий, сиёсий билимларни сингдириш, онги ва дунёқарашини шакллантириш зарур. Бу борада илмий-назарий, педагогик ва методикада қатор тадқиқотлар амалга оширилган бўлиб, уларда баркамол шахс тарбиясининг у ёки бу жиҳатлари ўз ифодасини топган. Аммо инсонда мустақиллик тафаккурини шакллантиришга доир ҳали бирорта ҳам

яхлит тадқиқот иши яратилмаган. Мазкур жараён маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш билан қулай кечади. Шунга кўра мактабларида маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш орқали ўқувчиларда мустақиллик тафаккурини шакллантиришга асосий эътибор берилди ва унинг ўзига хос хусусиятлари белгилаб олинди. Навбатдаги бандда ана шулар ҳақида фикр баён этилди.

II-БОБ СИНФ РАҲБАРИНИНГ ТАРБИЯВИЙ ФАОЛИЯТИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ШАРТ–ШАРОИТЛАРИ

2.1 Синфдан ташқари маънавий-маърифий фаолият жараёнида ўқувчиларнинг мустақил тафаккурини шакллантириш

Ўзбекистон Республикасининг истиқлолга эришуви ҳамда ўз мустақил сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий йўлига эга бўлиши, халқ хўжалигининг турли соҳаларида, жумладан халқ таълими тизимида ҳам ўсиб келаётган ёш авлод таълим-тарбияси билан борлиқ жараёнини қайта кўриб чиқишни тақозо этмоқда.

Синф раҳбарининг фаолияти кўп қиррали ва сермазмундир. У ўзи раҳбарлик қилаётган синф ўқувчиларини тарбиялаш билан бир қаторда ўқув йили ёки чорак давомида нималар қилиш кераклиги болалар ҳаётини нима билан банд қилиш ва танланган иш турини қандай амалга оширишни беҳато аниқлаш каби анча мураккаб муаммони ечади. Бу борада синф раҳбарига турли хил манбалар ёрдам беради.

Тарбияга комплекс ёндошиши бирор ўқувчини ҳам эътибордан қочирмаслик синф раҳбари учун алоҳида масаладир. Тарбиялаш учун синф раҳбари тарбия объекти бўлган болани яхши билиш, уни яхлит идрок этиши керак. Кўпчилик синф раҳбарлари болани дарсда ўқувчи, мусобақада спротчи сифатида, яъни ҳар бир аниқ иш шароитидан келиб чиқиб идрок этади ва шунга кўра муомола қилади, бола шахсининг бошқа томонлари эса ҳозирча ҳисобга олинмайди. Аммо ҳар бир боланинг ўз тажрибаси, ўз эмоционал маданият даражаси, қадрлайдиган нарсалар, эҳтиётлари, талаблари, умидлари, алоқалари, муносабатлари каби бутун бир дунёси бор. Тарбияда ана шулар ҳисобга олиниши керак. Синф раҳбари ўз ўқувчисининг ички дунёсини, кечинмаларини, ҳулқида вужудга келаётган ҳолатларнинг сабабини, иродасини яхши билсагина унинг қалбига йўл топа олади ва болага таъсир этишининг

тўғри йўлини аниқлайди. Ана шундай сифатларга эътибор берган синф раҳбари тарбияда етакчи ўринни эгаллайди.

Шуни ҳам унитмаслик керакки, болага тарбиявий таъсир этувчи омиллар ҳозирги даврда ғоят даражада кўпайди: оила, кенг жамоатчилик, радио, телевидения кино, театр, китоб, журнал, мусиқа ва бошқалар.

Синф раҳбарининг болага тарбиявий таъсир этишдаги етакчилик, бирдамлик ролни тарбиявий таъсирининг бу қадар кўп тармоқлари орасида сақлаб қолиш ғоят қийинлашиб борапти. Баъзан болага тарбиячидан кўра ўртоғи, қўшниси, кўчадаги дўстлари кучлироқ таъсир этиши ҳолларига дуч келамиз. Аммо бунинг акси бўлган тақдирдагина тарбияда муваффиқиятга эришилади. Бунга эса тарбиячининг нутқи назари ҳам ўз таъсирини кўрсатади. Чунки, ҳар бир болада маълум куртаклар: яхшилик ва поклик билан бир қаторда салбий, активлик ва пассивлик сифатлари мавжуд. У муносабатларга эътибори жиҳатидан ҳам ҳар хил сифатларга эга. Агар тарбиячи унга оптимистик нуқтаи назардан ёндашса, бола яхшиликка интилиб, унинг умидини оқлайди ва аксинча болага олдиндан ношуд, ялқов, тартибсиз деб қаралса ҳамда, ўжарлик ва терслик боланинг сифати ҳуқум чиқарилса у ҳолда тарбияланувчи ўзининг худди шундай қилиб кўрсатади. Натижада у бу борада ҳам тарбиячининг «умидини оқлайди».

Синф раҳбари болаларни яхши била олиши учун уларни ўрганиш дарсда, дарсдан ташқари вақтларда умуман боланинг ҳаёти ўтадиган барча шароитларда амалга оширилади. Болани ўрганиш билан синф раҳбари унинг индивидуал хусусиятлари ҳақида аниқ маълумотга эга бўлади.

Боланинг индивидуал хусусияти унинг хулқига, ўзлаштиришига муносабатларига жамоадаги ўрнига таъсир этади. Шу боисдан ҳам жамоадаги индивидлар тарбияланаётганда алоҳида ўқувчини унитиш ярамайди. Чунки синф раҳбари кўпгина ташкилий ишларни уюштиришда кимга суяниш, кимга қандай вазифа юклаш, кимга мустақиллик бериш ва кимга мунтазам ёрдам бериш кераклигини фақат уларнинг индивидуал хусусиятларини яхши билиш

туфайлигина бехато аниқлайди. Демак, индивидуал муносабат болага тарбиявий таъсир этишнинг энг самарали йўлини топиш имкониятини беради.

Тарбиявий ишлар жараёнида синф раҳбари бутун синф жамоасини ҳам ўрганиши керак.

Синф раҳбари ўзига берилган синфни қабул қилиб олиш билан болалар ҳақида кўпгина маълумотларни аниқлайди. Бу маълумотлар боланинг оиласидан ўқитувчилардан, ўртоқларидан олинади ва тарбияга ягона таъсир бирлиги ҳам шу асосда вужудга келади.

Мана шу ўринда болалар ота-оналар ва ўқитувчилар ўртасидаги ўзаро муносабатлар масаласига алоҳида эътибор бериш лозим. Бу учлик марказида бола, яъни ўқувчи туради, мактаб ва оила эса унга икки томондан таъсир этади. Айни вақтда бола мактаб билан оиласидаги алоқани таъминловчи восита ролини ҳам бажаради. Лекин унинг мактаб ҳақидаги оилага етказадиган маълумотлари ҳамиша ҳам ҳақиқатга тўғри келавермайди ва у ҳатто кундалик орқали бериладиган ахборотларни ҳам ўзига талқин этиб боради. Кўпинча оила билан мактаб ўртасида вужудга келадиган англашинмовчилик ҳам мана шу туфайли рўй беради. Ўқувчи катталарнинг ўзи билан муомола қилаётган вақтдаги позициясини солиштириб кўриш орқали маълум хулосага келади ва ўзига ҳуқум чиқаради. Худди шу ҳол унинг ҳулқида ўз аксини топади ва у бир гал ўқитувчининг, бошқа вақт ота-онасининг тарбиясини олади. Ҳатто энг виждонли болада ҳам бу ҳолни рўй бериши табиийдир.

Ана шу ҳолатнинг вужудга келмаслиги учун ота-онага ёрдам бериш, ўқитувчи билан ота-она ўртасидаги ҳамкорликнинг тўғри бўлишида оила тарбиясига раҳбарлик қилиш зарур. Бунинг учун у ҳар бир оилани гуруҳ ва ҳар томонлама ўрганиш керак. Синф раҳбарининг оилавий шароитни индивидуал муносабат учун у қуйидагиларни ўз ичига олган дастурга эга бўлиши керак:

1. Оила ҳақида умумий маълумот: оила таркиби: катталарнинг иш жойи, касби, оиланинг моддий жиҳатдан фойдаланганлик даражаси; уй жой шароити:

2. Оиланинг маданий даражаси: оила аъзоларининг маълумоти, оилавий кутубхона бор йўқлиги, қандай матбуотга ёзилиши, анъаналари ва оилавий байрамлар.

3. Оиланинг тарбиявий имкониятлари, ота-онанинг болага ва боланинг ота-онага муносабати, уларнинг инсоний етуқлиги ва қиёфаси болаларнинг ўз ота-оналарининг касби ҳақидаги тушунчалари, оилада салбий таъсирнинг бор йўқлиги.

4. Болага оиладан ташқарида кўрсатилаётган таъсирлар ва ота-оналарнинг уларда муносабати, ўртоқлари, ховли, кўча, қўшнилари, ота-онанинг танишлари, қариндошлар ва бошқалар.

Синф раҳбари тарбиявий ишининг муваффақияти кўп жиҳатдан унинг болалар ички дунёсига чуқур сингиб киришига, уларнинг кечинмалари ҳамда хулқ-атворини тушунишига боғлиқдир. Ўқувчининг нима билан яшаётганлигини, унинг қизиқиши ва майиллари қандайлигини иродасининг ўзига хослиги ҳамда характери хусусиятларини ўрганиш деганимиз, унинг қалбига мумкин қадар ишончли йўл топиш, унга тарбиявий таъсир этишнинг ҳамда мақбул методларидан фойдаланиш демакдир.

Тарбиячи ўқувчининг индивидуал хусусиятларини яхши ўргангач ва тушунган тақдирдагина, бу ўқувчи шахсини муваффақиятли тарбиялаб этиштира олади. Ўқувчиларни ўрганиш ўқитувчининг, айниқса синф раҳбарининг вазифасидир. У ўқувчиларни фақат дарсдагима эмас, балки синфдан ташқи вақтдан уларга тарбия бериш вақтида ҳам, ўқувчилар уйларига борганда ҳам, ҳар хил экскурсиялар вақтида ҳам ўрганади.

Синф раҳбари синфни қабул қилиб олгандан кейин, унинг биринчи иши, одатда, ўқувчиларни ўрганиши билан боғлиқ бўлади.

Бу иш унинг ўзи беркитилган синфдаги бутун иш фаолияти мобайнида давом этади ва унинг тарбиявий иши системасида муҳим бир томонни ташкил этади.

Ўқувчиларнинг ўзига хос хусусиятлари, уларнинг ҳулқлари ва майлларини, улар олган тарбия даражасини билган ҳолда, маълум мақсадга қаратилган ва таъсирчан режа тузиш осон бўлади.

Маълумки, ўқувчи шахснинг таркиб топиши ва ривожланиши бир текис бормайди. Синф раҳбарининг мазкур ўқувчи тўғрисида келган белгилари бугунга келиб етарли бўлмай қолиши мумкин.

Тўғри, ўқувчиларни ўрганиш кўп вақт ва куч талаб этади. Аммо кейинчалик булар ҳаммаси катта натижалар беради. Синф раҳбари ўқувчиларни, уларнинг хусусиятларини билган ҳолда, улар камолоти жараёнини муваффақиятли тарзда йўлга солиб етишиш мумкин бўлади. Ўқувчиларни ўрганишга бошқа ўқувчилар, етакчилар ва ота-оналар жалб этилади.

Бунда ўқитувчилар ҳамда синф раҳбарлари ишидаги муносибликка риоя қилиш жуда муҳимдир. Ўқувчиларни ўрганишни натижалари билан барча ўқитувчиларни таништириб бориш зарур. Шу билан бирга уларнинг ҳар қайси ўқувчи тўғрисида билганларини ҳам ҳисобга олиш лозим. Булар ўқувчиларга тарбия бериш жараёнида уларга бир хилда талаблар қўйиш ва уларга бир хил муомола қилишга эришишга ёрдам беради. Ўқувчиларни ўрганиш уларга индивидуал ёндашишининг зарур шартидир. Ўқувчиларни уларга таълим ва тарбия бериш жараёнида ҳар қайси ўқувчига индивидуал ёндашишга эришиш мақсадида ўрганмоқ лозим. Ўқувчилар ўз ҳарактерига қизиқиши ва майлига кўра бир хил эмас. Улардан бир хиллари бир мунча чаққон, бошқа бир хиллари эса сусткаш, укувсиз, баъзи ўқувчилар жасур ва шижоаткор, бошқа бирлари эса уятчан ва тортинчоқ бўлишади. Баъзи бир ўқувчилар ўз ташкилотчилиги ва қаътийлиги билан ажралиб турса, бошқа бирларида эса бу хусусиятлар мавжуд эмас. Хуллас, синф бир бирига ўхшамаган, турли хусусиятдаги болалардан ташкил топган бир группадир. Синфда ташқи кўриниш жиҳатидан бир-бирига ўхшаш болалар бўлмагани сингари, ўз ички хусусиятлари жиҳатидан бир бирига ўхшайдиган болалар ҳам бўлмайди. Уларнинг ҳарактери, қизиқишлари кайфиятлари ва

хошишлари, уларнинг хулқ-атворлари сабаблари, кўникма ва малакалари, одатда, турлича бўлади. Ҳар қайси ўқувчи ўзига хос, бошқаларга ўхшамайдиган хусусиятга эга бўлади. У алоҳида шахс сифатида камол топиб боради.

Одатда синф раҳбари синфдаги барча ўқувчиларга нисбатан ягона тарбиявий вазифалар қўяди ва ҳал этади. Масалан, у ўзининг барча ўқувчиларини меҳнатсеварликка, бир жон бир тан бўлишига, ҳаққонийликка ўргатишга ҳаракат қилади. Аммо бу вазифаларнинг ҳал этиш йўллари, восита ва методлари ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларига қараб турлича бўлиши мумкин. Уларнинг баъзиларини ўз вақтида рағбатлантириш, баъзиларига буюриш хулқ-атвор қоидаларини бузган ўқувчиларни жазолаш даркор. Бинобарин, ўқувчиларга тўғри тарбия бермоқ учун тарбия жараёнида уларга индивидуал ёндашишни амалга оширмоқ керак. Бунииг учун эса уларни чуқур ва ҳар томонлама ўрганмоқ зарур. Синф раҳбари ўз ўқувчиларини билмаса, у ўқувчиларга ёндашишда, педагогик таъсир кўрсатиш методдарини танлашда катта хатоларга йўл қўйиши мумкин.

Ўқувчиларга индивидуал ёндашишнинг амалга ошириши тарбия ва таълим бериш принципларидан биридир. Бу тамойил ўқувчилар ва синф раҳбарликларининг ўқув-тарбиявий иш тажрибаларидан болаларни севиш ва ҳурмат қилинишинг номоён бўлиши, уларнинг камолоти тўғрисида кундалик ғамхўрлик қилиш асосида кенг қўлланади.

Тарбиячи ўқувчилар жамоасини тарбиялар экан, ҳеч қайси ўқувчини назардан соқит қолдирмасилиги даркор. Ўқувчиларнинг хулқ-атвори тартиб интизоми, ўзлаштириш кўп жиҳатдан уларнинг индивидуал хусусиятларига боғлиқдир. Баъзи бир ўқувчи ўзининг ўқишга бардошсизлиги туфайли дарсларга улгурмайди, иккинчи бирининг дарсида яхши жавоб беришга ўз журъатсизлиги, тортинчоқлиги ҳалақит беради, яна бирининг яхши ўқишига ўзлаштирилмаганлигининг сабабларини билган тақдирдагина, унинг олдини олиш борасида, реал ва таъсирчан тадбирлар қўллаш мумкин бўлади.

1. Ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларини ҳамиша ва ҳамма ҳолда ҳисобга олмоқ зарур.

Ўқувчиларга индивидуал ёндашиш бу ҳар қайси ўқувчининг хусусиятларига фаол тарзда мослашиш эмас. Бу энг аввало ҳар қайси ўқувчининг индивидуал хислатларини, унинг психологик тараққиёти хусусиятларини, унинг шахсий тажрибасини ҳисобга олган ҳолда унга тарбиявий таъсир кўрсатишнинг янада самарали йўллари фаол равишда қидириб топишдир. Бундай ёндашишга фақат тарбиялаш ва ўқитиш қийин бўлган ўқувчиларгина эмас, балки истисносиз ҳамма ўқувчилар муҳтождир, тарбиячининг ўқитувчининг вазифаси фақат қолоқларни ва интизомсизларни илғорлар ва интизомлилар қаторига етказиб олишдагина иборат эмас, балки шу билан барча ўқувчиларнинг, жумладан, энг яхши интизомли, билимли, санъатга ҳавасманд болаларнинг ҳам ақлий, ҳам қувватларини ва ташкилотчилик қобилиятларини ҳар томонлама ривожлантиришдан иборатдир.

Ўқувчиларга тарбия бериш жараёнида уларга индивидуал тарзда ёндашиш ҳар қайси ўқувчини ўз назар-эътиборида тутишдан, унинг хусусиятларини билишдан, унинг ижобий хислатларига таянишдан, унга оғир пайтларда мунтазам ёрдам кўрсатиб боришдан ва уни яхши хатти-ҳаракати учун рағбатлантириб туришдан иборатдир.

Ҳатто ўқувчиларни синфда жойлаштириш каби ишларда ҳам уларга индивидуал ёндашишга риоя қилмоқ даркор. Ўқувчиларни ўрганиш қатор талабларга жавоб берган тақдирдагина, у ўз олдига қўйилган натижаларни беради. Мактаблар ўз тарбиявий ишини кўп даражада енгиллаштириш, бу тарбиявий ишни янада аниқ ва мақсадга йўналтирилган тарзда олиб бориш эканлигини синф раҳбари учун қоида тусига кирмоғи зарур.

2. Ўқувчиларни ўрганиб, уларга тарбиявий таъсир кўрсатиш.

Ўқувчи шахсини ўрганиш ҳам пираворд мақсад, эмас балки уларга таълим-тарбия бериш учун зарурий шарт-шароитдир. Одатда тажрибали синф раҳбарлари ўрганаётиб тарбия бериш, тарбиялаётиб ўрганиб бориш қоидасига амал қиладилар. Ўқувчиларни ўрганиши бу тарбиячилар учун муваффақиятли тарбиялашнинг зарурий шарт-шароити бўлиб хизмат қилади, тарбиялаш эса ўз навбатида ўқувчиларни камол топтириш жараёнида уларни ўрганишнинг

асосий йўлларида бири синфдатида фойдаланилади. Ўқувчиларни ўрганиш борасидаги ишлар шахсини камол топширишнинг табиий тарзда фаол иштирок этиш билан, ўқувчиларда зарурий маънавий хислатлари ва характер хусусиятларини таркиб топиш билан органик равишда қўшилиб кетади.

Синф раҳбари ўқувчилар хулқ-атворидаги ижобий хислатларни ривожлантириш, салбий хусусиятларга барҳам беришни «лойихалаштиради».

3. Ўқувчиларни ўрганишни режали тарзда ва мунтазам олиб бориш даркор.

Ўқувчи хулқ-атворидаги якка-ярим учрайдиган ва тасодифий воқеаларни эмас, балки унинг шахсида жуда кўп учрайдиган типик хусусиятларни ўрганмоқ керак. Шунинг ҳисобга олиш керакки ўқувчилар ҳамма вақт ўсиб камол топиб борадилар. Уларнинг қизиқишлари доим ўзгариб боради, уларнинг ички дунёлари доимо бойиб боради. Шунинг учун ҳам ўқувчиларни фақат ривожланишга ўргатмоқ ва бу ривожланишни фаол бошқариб бориш зарур. Ўқувчиларни янада яхши, ҳар томонлама ўргатмоқ учун қилинадиган муомолаларнинг барча имкониятларида фойдаланмоқ лозим. Фақат ўқувчиларнинг айрим ҳатти-ҳаракатларига бу ҳатти ҳаракатлар номоён бўлишларини ташкил этиш тажрибаларини ўрганиш ва таҳлил қилиш асосида ўқувчиларни ўрганишда амал қилиши лозим бўлган талабларни шундай ифодамоқ мумкин.

Болаларни ўрганиш уларга тарбия ва таълим бериш сифатини оширишга бўйсиндирмоғи лозим. Ўқувчиларни мунтазам тарзда ўрганиш асосида бошланғич жамоага ҳамда алоҳида ўқувчиларга тарбиявий таъсир этишининг янада самарали усул ва методларини танлаб олишга ижодий ёндашиш мумкин бўлади. Ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятлари, майллари ҳамда қизиқишларини қайд қилиб бериш билангина чекланиб қолиш нотўғри бўлур эди. Бу ўрганиш асосида ўқувчиларнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиб, булар билан олиб бориладиган тарбиявий ишини ташкил этиш муҳимдир. Ўз ўқувчиларини яхши ўрганиш демак, ташқи томонига эмас, балки улар хулқ-атвор сабабларини ўрганишга эътибор бермоқ даркор.

4. Ўқувчиларни табиий ҳаёт ва иш фаолияти шароитида ўрганиш.

Ўқувчи таълим жараёнида ижтимоий фойдали маслаҳатга ва жамоат ишига жалб қилиш лозим. Ўқитувчиларнинг ўқитувчи ва ўқувчилар жамоаси билан, ота-оналар ва теварак-атрофидаги кишилар билан киришадиган муносабатларини ўргатиш жуда муҳим аҳамият касб этади. Бу муносабатлар жараёнида шахснинг янада тўла очилади. Ўқувчиларни тиббий иш ва кундалик ҳатти-ҳаракат жараёнида ўрганиш ўқувчига ҳақиқий баҳо беришга ёрдам беради.

1. Ўқувчиларни хилма хил методлар ва усуллар билан ўргатиш.

Ўрганиш методлари қанчалик турли туман бўлса, ўқувчиларни шунчалик тўла ва асосли ўрганиши мумкин бўлади. Ўқувчи шахсини ўрганишининг асосий методларидан бири унинг иш фаолияти ва ҳатти-ҳаракатларини ўрганишдан иборатдир. Айни бир вақтда қўшимча методлар сифатида ўқувчилар билан, мазмун сифатида иш олиб борадиган ўқитувчилар билан ўқувчиларнинг ота-оналари билан суҳбатлардан фойдаланилади. Ўқувчилар инсонларни таҳлил қилиш ва улар иш фаолиятлари натижалари таҳлил қилиш сингари методлар ҳам қўлланади. Ўқувчиларни ўрганиш методикаси таъсирчан бўлмоғи керак. Ўқувчини ўрганиш асосида унинг характери ва хулқ-атворидаги салбий хусусиятларининг олдини олиш ҳам ижобий ҳислатларни мустаҳкамлаш йўллари белгилаб олишда муҳим аҳамият касб этди.

5. Ўқувчиларни ўрганиб, улар ҳаёти ва турмуш шароитлари билан танишиш.

Ўқувчиларнинг ахлоқий ҳислатлари, унинг ютиқлар ва камчиликлари, энг аввало унинг таълим ва тарбия олиш жараёнида ижтимоий уй шароити, теварак-атрофи ҳам аҳамият касб этмайди. Ўқувчиларни ўргатиш дастури уларни фақат мактабдагина эмас, балки шу билан бирга уй шароитида, оилада ҳам ўрганишни назарда тутмоғи даркор.

6. Шахснинг алоҳида хусусиятларини эмас, балки бутун шахсин ўрганмоқ даркор.

Синф раҳбари тарбиявий ишнинг турли босқичларида ўқувчи ҳуқуқ-атворининг айрим томонларини ўргатишга эътиборини қаратиши мумкин. Ўқувчини ҳар томонлама ўргатишга эришмоқ учун дастурни олдиндан яхши ўйлаб тузиш, ўқувчиларни ўргатиш режасини, суҳбат саволларини, иншолар мавзуларни тайёрлаб олиш зарур.

Ҳозирги пайтда, фан ва маданиятнинг энг сўнгги ютуқлари асосида келажагимиз бўлган ёш авлодни ҳаётга тайёрлашнинг самарали шакл ва услубларини излаш ниҳоятда зарурдир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик маркази фаолиятини янада такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш тўғрисида»ги фармонида кўрсатилганидек, жамиятда юксак маънавий фазилатларни камол топтириш, миллий мафқурани шакллантириш, ёшларни бой маданий меросимиз, тарихий анъаналаримизга, умуминсоний кадриятларга ҳурмат, Ватанга муҳаббат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш мамлакатимизда амалга оширилаётган барча ислохотларнинг ҳал қилувчи омилидир.

Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишларнинг самарадорлигини ошириш аввало комил инсонни шакллантиришнинг энг замонавий ва қулай йўналишларини топиб жорий этишга боғлиқ. Ушбу Концепция ҳам худди шу мақсадда, шахс камолоти босқичларини белгилаб олишга йўналтирилган.

Тарбиявий ишларни давр талабига жавоб берадиган ҳолга келтириш учун тарбиянинг асоси бўлган барча ғоялар қайтадан кўриб чиқилиши, асосий эътибор бола шахсига қаратилиши, йиллар давомида тўпланган ижобий тажрибадан унумли фойдаланиш зарурлигини тақозо этади.

Тарбиявий ишлар ҳуқуқ-тартибот органлари, ижодий уюшмалар, Давлат ва нодавлат жамғармалар, кўмиталар ва ташкилотлар билан ҳамкорликда олиб борилади.

Инсон шахсининг камол топиши жуда мураккаб ва узлуксиз жараён давомида шаклланади. Унинг тарбиясига ота-онаси, мактаб, маҳалла, дўстлари,

жамоат ташкилотлари, атроф-муҳит, оммавий ахборот воситалари, санъат, адабиёт, табиат ва ҳоказолар бевосита таъсир кўрсатади.

Юқоридаги барча ҳаётий эҳтиёжларни вужудга келтиришда ўзаро ҳамкорликнинг таъсир доираси орқали шахсни тарбиялаш ва тарбиянинг бирлигини таъминлаган ҳолда, уни шахс сифатида шаклланишига салбий таъсир кўрсатадиган муҳитдан ҳимоя қилиш.

Тарбиянинг бош мақсади – ёш авлодни маънавий-ахлоқий тарбиялашда халқнинг бой миллий, маънавий-тарихий анъаналарга, урф-одатлари ҳамда умумбашарий қадриятларга асосланган самарали ташкилий, педагогик шакл ва воситаларни ишлаб чиқиб амалга жорий этишдир.

Тарбиянинг асосий вазифаси – шахснинг ақлий, ахлоқий, эркин фикрловчи ва жисмоний ривожланиши, унинг қобилиятларини ҳар томонлама очиш учун имконият яратишдир.

Бунинг учун:– ёшларни эркин фикрлашга тайёрлаш, ҳаёт мазмунини тушуниб олишига кўмаклашиш, ўз-ўзини идора ва назорат қила билишини шакллантириш, ўз шахсий турмушига мақсадли ёндашув, уларда режа ва амал бирлиги ҳиссини уйғотиш;

– ўқувчиларни миллий, умуминсоний қадриятлар, Ватанимизнинг бой маънавий мероси билан таништириш, маданий ҳамда дунёвий билимларни эгаллашга бўлган талабларини шакллантириш, малака ҳосил қилдириш, тобора ўстириб-бойитиб бориш ва эстетик тушунчаларини шакллантириш;

– ҳар бир ўсмирнинг билимдонлигини ва ижодий имкониятларини аниқлаб, уларни ривожлантириш. Инсон фаолиятини турли соҳаларда жорий қилиб кўриш. Болалар ижодкорлиги, иқтидорини юзага чиқариш ва янада қўллаб-қувватлаш учун шарт-шароит ҳозирлаш;

– инсонпарварлик одоби меъёрларини шакллантириш (бир-бирини тушунадиган, меҳрибонлик, шафқатлилик, ирқий ва миллий камситишларга тоқатсизлик), муомала одоби каби тарбия воситалари (ноҳақликка, ёлғончилик, тухмат, чақимчиликка тоқатсизлик) кенг қўланиши лозим.

– ватанпарварлик, дунёвий фикрлаш, жамиятимизда яшаётган одамлар билан ўзаро муносабат-мулоқотни ўрганиш, ўз халқига, давлатига, унинг ҳимояси учун ҳамиша шай бўлиб туриш, Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатларнинг рамзларига ҳурмат билан қараш, ёш авлодни Ўзбекистон Конституциясига, Байроғига, Гербига, Мадҳиясига, Президентига садоқатли қилиб тарбиялаш;

– қонуний жамоа ахлоқи ва турмуш қоидаларига ҳурмат билан қарашни тарбиялаш, шахснинг ноёб қирраларини белгиловчи фуқаролик ва ижтимоий масъулият ҳисларини ривожлантириш, ўзи яшаётган мамлакатнинг равнақи, Инсоният тараққиётини барқарор сақлаб қолиш учун фидойилик, экологик таълим-тарбия;

– мустақил давлатимиз – Ўзбекистон Республикасининг ички ва ташқи сиёсатига тўғри ва ҳолисона баҳо беришга ўргатиш. Унинг тинчликсеварлик, демократия ва бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик, ошкора-очик ташқи сиёсатига ва ўз халқининг турмуш даражасини оширишга йўналтирилган, фуқароларни ижтимоий ҳимоя қиладиган ички сиёсатини тўғри тушунтирмоқ керак;

– турмушда энг олий қадрият ҳисобланган меҳнатга ижодий ёндошиш фазилатларини шакллантириш;

– соғлом турмуш тарзига интилишни тарбиялаш ва ривожлантириш, муносиб оила соҳиби бўлиш истагини шакллантириш;

– ёшларимизни эркин мустақил фикрлашга ўргатиш.

Тарбиянинг асосий тизими қуйидагича бўлиши лозим :

– тарбия – тарбияланувчи шахсини олий ижтимоий қадрият деб тан олиш, ҳар бир бола, ўсмир ва ёш йигит-қизнинг бетакрор ва ўзига хослигини ҳурматлаш, унинг ижтимоий ҳуқуқи ва эркинлигини эътиборга олиш;

– ёшларда истак ва имконият мувофиқлиги туйғусини қарор топтириш;

– миллийликнинг ўзига хос анъаналари ва воситаларига таяниш;

– шахслараро муносабатларда инсонпарварлик, педагоглар ва ўқувчилар ўртасидаги бир-бирига ҳурмат муносабатлари, болалар фикрига эътибор қилиш, уларга меҳрибонларча муносабатда бўлиш,

Амалда тарбиявий жараён яхлит ва узлуксиз ишига ва турли ёшдаги, болаларни қамраб олишга алоҳида аҳамият бериш лозим.

Ўсмир йигит ва қизлар нафақат бўлғуси катта ҳаётга тайёргарлик кўрадилар, балки ана шу ҳақиқий ҳаёт билан яшайдилар.

Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар ўқувчиларнинг қизиқиши, истаклари, хоҳиш ва эҳтиёжларига суянган ҳолда уларнинг дарсдан бўш вақтларида ўқув-тарбия жараёнини тўлдиради. У ўқувчиларнинг ижодий қобилиятларини, ташаббускорлигани оширишга имконият яратади. Синфдан ташқари ишларнинг ўзига хослиги шундаки, тўғарак, клуб дастурларининг ранг-баранглиги, улар мазмунидаги янгиликлар ўсмир йигит-қизларнинг шахс сифатида шаклланишлари учун янги имкониятлар яратади.

Синфдан ташқари маънавий-маърифий фаолият жараёнида ўқувчиларнинг мустақил тафаккурини шакллантириш

Ҳозирги вақтда мактаб ва уйдаги ўқув–тарбия ишларини амалга ошираётган педагогик жамоа олдида катта ваизфалар қўймоқда. Мактаб ёш авлоднинг дунёқарашини таркиб топтириш, ғоявий, сиесий жиҳатдан чиниқтириш, юксак ахлоқий фазилатларга эга қилиш, меҳнатга ва онгли касб танлашга тайёрлаш лозим. Бу вазифаларни ҳал қилишда синф раҳбари муҳим роль ўйнайди. Чунки, у бир синф шароитида тарбиявий вазифаларни амалга оширишга қаратилган ишларни ташкил этади ва бошқаради.

Директор ўринбосари ўқувчиларга нисбатан меҳр ва муҳаббат, педагогик жамоасига ва ота-оналарга нисбатан талабчан бўлган ҳолда иш тутишда ва мунтазам ўз устида ишлаб, сабр-бардошли, ўз фикрларини пухта баён қилиб, ўзгаларни ўзига жалб қила оладиган хислатларни ўзига мужассамлайди.

Давлат ва ҳукуматимиз томонидан қабул қилинган барча ҳужжатлар моҳиятини, Президент асарларини яхши билиши, уни ўқувчи-ёшлар орасида

тарғиб эта олиши, халқ педагогикаси анъаналарини, ўзбек халқи миллий урф-одатлари, қадриятлари, алломалари ўғитларини яхши билишлари лозим.

– Мамлакатимизнинг ички ва ташқи сиёсатини яхши билиши ва доимо уни ўз фаолиятида ҳисобга олиши, тарбиявий ишларни ташкил этишнинг илмий асослари ҳамда янги усул ва методларини яхши билиши;

– радио, телевидение ва оммавий ахборотнинг бошқа воситалари орқали берилган энг сўнгги янгиликлардан бохабар бўлиши ҳамда уларнинг моҳиятини ўқувчиларга етказа олиши;

– синфдан ташқари тадбирларни тайёрлаш ва ўтказа билиши;

– туман, шаҳар, вилоят, республика миқёсида ўтказиладиган тадбирларда иштирок этиши;

– мактабда ўқувчилар билан тарбиявий ишларни олиб бораётганларга методик тавсиялар бериб бориши;

– мунтазам равишда ўз малакасини ошириб туриши, ўз соҳаси бўйича ўтказиладиган семинарларда иштирок этиш.

Директор ўринбосарининг ҳуқуқлари

Низомда белгиланган вазифалар билан боғлиқ равишда тегишли педагогик ходимларга кўрсатма беради.

Хизмат вазифаси доирасидан келиб чиққан ҳолда синфдан ва мактабдан ташқари ишларни ташкил этиш ва янги тўғаракларни очиш масалаларини ҳал қилади.

– синф раҳбарининг таълим-тарбия ишлари бўйича эришган ютуқларини ҳисобга олиб, уни тақдирлаш учун директорга таклиф киритиш;

– синф раҳбарларининг ўз вазифасига нисбатан масъулиятсизлиги ёки суиистеъмол қилинганлиги учун директор билан келишилган ҳолда танбех бериш;

– болани яхши тарбиялаган ота-оналарни, мактабга ёрдам берган маҳалла фаолларини тақдирлаш учун директорга таклиф бериш ҳуқуқига эга.

Директор ўринбосари билан қуйидаги ишлар келишилиши керак:

– синф раҳбарлари иш режасини директор билан ҳамкорликда тасдиқлаш;

- мактабда ўтказиладиган спорт мусобақалари режасини директор билан ҳамкорликда тасдиқлаш;
- турли хилдаги тўғарак ишлари режасини директор билан ҳамкорликда тасдиқлаш.

Мактаб ва мактабдан ташқари муассасаларнинг ташкилий шакллари, мазмуни ва мақсадини белгилаш бугунги кунимизнинг барча қарорларини ҳисобга олишни талаб этмоқда. Синфдан ва мактабдан ташқари мазкур тарбиявий ишлар шахс камолоти босқичларини белгилаб олишга қаратилганлиги билан тавсифланади. Мазкур муаммони ижобий ҳал этиш учун синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар тизимида қуйидагилар бўлиши лозим:

- улғаяётган инсон шахсини тарбияда олий ижтимоий қадрият деб тан олиш, ҳар бир боланинг бетакрор ва ўзига ҳослигини ҳурматлаш, ижтимоий ҳуқуқини эътиборда тутиш лозим;
- миллийликни ўзига хос анъана воситаларига таяниш;
- педагоглар ва ўқитувчилар ўртасида ўзаро ҳурмат муносабатларини шакллантириш;
- мактабнинг жамоат ташкилот, оталиқ қилувчи корхоналар билан алоқасини мустаҳкамлаш;
- болалар назоратсизлиги ва қонун бузилишининг олдини олиш;
- яшаш жойи бўйича болаларнинг бўш вақтини ташкил этиш;
- ўқувчиларнинг оилаларига бориш ва болаларни тарбиялашда уларга ёрдам бериш;
- ёш авлоднинг Ватанга, жамиятга ва меҳнатга, ўзига ва одамларга муносабатини англаб олишга қаратилган ахлоқий туйғуларини тарбиялаш.

Синфдан ва мактабдан ташқари ташкил қилинган ишлар ўқувчилар ҳаётидаги тарбивий фаолиятни тўлдиради. Уларнинг дунёқарашини тўғри шаклланишига, ахлоқий камол топишига кўмаклашади. Назарий билимларни амалиёт ишлаб чиқариш билан чамбарчас боғланишига замин яратади.

Синфдан ва мактабдан ташқари ишларга раҳбарлик қилувчи ташкилотчининг вазифалари ҳам кўп қирралидир.

Тарбиявий ишлар болаларнинг кундалик ҳаётидан олинган аниқ далиллар ва воқеаларни, бадиий адабиёт, вақтли матбуот, кинофильмлардан олинган мисолларни таҳлил этиш ҳамда муҳокама қилиш асосида ўтказилади. Бу ишларнинг хусусияти шундаки, бу болаларнинг ўзини ахлоқий хатти-ҳаракатлари ҳақида мулоҳаза юритишга ва уларга тўғри баҳо беришга ўргатади.

Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар ўқувчиларнинг дарсдан бўш вақтларидаги ўқув тарбия жараёнини тўлдиради ва кенгайтиради, ўқувчиларни мустақил билим олишлари, ижобий қобилиятларини, ташаббускорлигини оширишга имконият яратади.

Шу сабабли кейинги даврда ўқувчиларнинг дарсдан ташқари вақтларини кўнгилли уюштиришга алоҳида аҳамият бермоқда.

Синфдан ва мактабдан ташқари ташкил қилинган тарбиявий ишлар ўқувчилар ҳаётидаги тарбиявий фаолиятни тўлдиради. Уларни онгли, дунёқарашини шакллантиради. Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар ташкилотчисининг вазифаларига қуйидагилар киради:

- дарсдан ташқари тарбиявий ишларни режалаштириш ва амалга оширишни назорат қилиш;
- ўқувчиларнинг синфдан ва мактабдан ташқари кўп қиррали ишларни педагогик жамоа, ўқувчилар ташкилотлари, синф фаоллари ёрдамида йўлга қўйиш;
- синфдан ва мактабдан ташқари ишлар йўналишига бевосита раҳбарлик қилган ҳолда, ўқувчилар ташкилотлари синф фаолларига услубий ёрдам кўрсатиш;
- умуммактаб ва мактаблараро ўтказиладиган энг муҳим тарбиявий тадбирларда қатнашиш;
- ўқувчиларнинг бўш вақтларини ташкил қилишда тарбия ва маданият муассасалари ҳамда жамоатчилик кучидан кенг фойдаланиш.

Синф жамоаси билан олиб бориладиган тарбиявий ишларнинг ҳажми, асосий йўналишлари, мазмуни ҳар бир ёш босқичда ўқувчиларнинг психик ривожланиши даражасига мос келиши лозим.

Тарбиявий иш педагогдан бутун қобилиятини ишга солишни, тинмай изланишни тақозо этади. Чунки келажак авлод тарбияланган, уюшган, аҳил, жонажон Ватанимизнинг ҳақиқий фуқаролари бўлиши керак.

Мактабда башланғич синфларда тарбиявий ишларни олиб бориш уни йўлга қўйиш синф раҳбари ёки тарбиявий ишлар ташкилотчилари томонидан уюштирилади тарбиявий ишнинг асосий йўналишлари: ўқувчиларда илмий дунёқараш асосларини шакллантириш, уларни миллий истиқлол руҳида тарбиялаш; ўқувчиларнинг ижтимоий фойдали меҳнатини ташкил этиш; ўқувчиларда ахлоқ маданиятини, уларнинг ўз ҳуқуқ ва бурчларига нисбатан онгли муносабатни тарбиялаш; ўқувчиларда ўз-ўзини бошқариш малакаларини шакллантиришдир.

Бошланғич синф ўқувчиси ва синф раҳбари фаолиятининг асосий вазифаларидан бири ўқувчиларнинг аҳил тарбиялий жамоани ташкил этишдир.

Бошланғич жамоа иши шундай қуриладики, ундан синфнинг бошқа жамоалари билан алоқаси доимий равишда амалга оширилади, умум мактаб анъаналари сақланади. Бошланғич жамоа ўқитувчи-тарбиячи ва синф раҳбари, ўқувчилар ўз-ўзини бошқариш, ўз-ўзини бошқариш органлари раҳбарлигида умуммактаб ижтимоий фойдали ишлари фаолиятида иштирок этади.

Ўқитувчи ва синф раҳбари соғлом, аҳил болалар жамосини шакллантириш билан бирга доимий болалар қизиқишларини қўллаб-қувватлайдилар, уларнинг ижтимоий фойдали фаолиятини йўналтириб бордилар.

Кичик ёшли ўқувчилар жуда фаол ва ҳаракатчан бўладилар. Фаолликка интилиш бу ёшдаги болаларнинг органик эҳтиёжи. Бироқ бунда болалар ҳали етарли ҳаётий тажрибага эга бўлмайди ва кундалик педагогик раҳбарликка эҳтиёж сезади. Бошланғич синф ўқитувчиси боланинг илк мактабдаги қадамиданоқ тарбиявий ишнинг чинаккам жамоатчилик муносабатларини яратишга зўр имконият берадиган, болаларда бир-бирларига ғамхўр

муносабатда бўлишни тарбиялайдиган, индивидуал қобилиятларни ривожлантириш учун қулай имкониятлар яратадиган усулларни танлайди.

Ўқитувчи бошланғич синфларда болаларга ўзларини қизиқтирувчи фаолият турини танлашга ёрдам беради. Бироқ кўпинча кичик ёшдаги ўқувчилар ёш хусусиятларига кўра, ўз хусусиятларини тўғри баҳолай олмайдилар.

Болаларнинг ўсиши уларда жамоатчилик малака ва кўникмаларининг шаклланиб бориши билан ўқитувчи-тарбиячининг болалар жамоасига раҳбарлик қилишидаги жараёнини ўзгартириб боради.

Ўқитувчи бошланғич синфлардаёқ аҳил болалар жамоасини яратиш асосида соғлом жамоатчилик фикрини яратади.

Бошланғич синф ўқитувчиларининг болалар тарбиявий жамосини яратиш соҳасидаги ишини юқори синфларнинг синф раҳбарлари давом эттирадилар.

Бошланғич синф ўқитувчиси ўқувчиларни таълим ва тарбиянинг табиий шароитида, уларнинг жамоа фаолияти жараёнида ўрганадилар.

Синфдан ташқари иш ўқувчиларга бирор мақсадга қаратилган педагогик таъсир вақтини узайтиради, у ўқитувчининг дарсларда эгаллаган билимларини кенгайтириш ва чуқурлаштириш, болаларнинг қобилиятини ривожлантириш, уларнинг хилма-хил қизиқишларини қондириш, маданий дам олишларини уюштириш имконини беради. Синфдан ташқари иш болаларни жамият ҳаётига жалб қилишнинг катта имкониятларига эга.

Бу борада ташкилотлар фаоллигини учта асосий томонини кўриш мумкин: ташкилотчилик, усулий ва маъмурий.

Синф раҳбари қуйидаги вазифаларни бажаради :

1. Ўзига юклатилган синфдаги тарбиявий ишларни амалга оширади. Бу вазифани бажараётганда у ёлғиз эмас, шу синфда дарс бераётган турли фан ўқитувчилари билан ҳамкорликда ва уларга суянган ҳолда ўқувчиларда миллий дунёқараш асосларини шакллантиради, ахлоқий тарбиясини ривожлантиради. Ўқувчиларни дарсдан ташқари тадбирларни ташкил этади ва синф жамоасини мустаҳкамлайди.

2. Ўқувчиларнинг билимга бўлган қизиқиш ва қобилиятини ўстириш ҳар бир ўқувчининг индивидуал–психик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда касбга йўналтириш ва ҳаётий мақсадларини шакллантириш синф раҳбарининг алоҳида вазифасидир. Айти пайтда ҳар бир ўқувчининг соғлигини мустаҳкамлашга ҳам эътибор беради.

3. Синф раҳбарининг диққат марказида ўқувчиларнинг юқори дарсда ўзлаштиришини таъминлаш масаласи туради. Бунинг учун у ҳар бир ўқувчининг кундалик ўзлаштиришида воқиф бўлиб туради. Орқада қолаётганларга ўз вақтида, кечиктирмай ёрдам уюштиради.

4. Синфдаги ўқувчиларнинг ўз–зини бошқариш ишларини йўналтиради, улар иштирокида синф жамоасининг ижтимоий фойдали ишлардаги иштирокини таъмин этади, мактаб миқёсида уюштирилаётган муҳим тадбирларда ўз синфининг фаол қатнашишини таъминлайди.

5. Синф ўқувчиларининг ота–оналари, ўқув кунини узайтирилган гуруҳларининг тарбиячилари, корхоналар ва муассасалардаги, турар жойлардаги оталиққа олувчилар билан яқин алоқа ўрнатади.

6. Синф раҳбари шу синфда дарс бераётган барча фан ўқитувчилари ўртасида ўқувчиларга нисбатан ягон талаблар ўрнатилишига эришади, ота–оналарга педагогик билимлар тарқатиб, оила билан мактаб ўртасидаги алоқани мустаҳкамлайди.

7. Синф раҳбари ўз синфидаги турли ҳужжатларини, синф журнали, ўқувчиларнинг кундаликлари, табелар, шахсий маълумотлари, турли хил режа ва ҳисоботларни юритади.

Кўриниб турибдики, вазифа кенг ва мураккаб, уларни муваффақиятли ҳал қилиш синф раҳбарининг шахсий сифатларига ҳам боғлиқдир. Синф раҳбарининг шахсий сифатларига қўйиладиган талаблари ўқитувчига қўйиладиган талаблардан фарқ қилмайди. Лекин, синф раҳбари асосий тарбиячи, болалар маънавий жиҳатдан андоза оладиган шахс бўлганлиги учун ҳам, бу талаблар унинг шахсий фазилатига айланиб кетиши билан тарбияда алоҳида роль ўйнайди.

Тарбиявий ишларнинг сифат ва самарадорлиги, аввало тарбиясининг ғоявий ишончига ва сиёсийлигининг даражасига боғлиқ. Бунинг учун синф раҳбари фан янгиликларини мунтазам, эгаллаб бориши билан ўзининг билимини, онгини оширади.

Синф раҳбарининг ахлоқий обрўси ғоят даражада юқори бўлиши ҳам бу ўринда муҳимдир. Синф раҳбари ана шундагина тарбиявий таъсир кўрсатишга эга бўлади. Тарбиячининг шахсий фазилатлари, маънавий қиёфаси ўқувчилар онгининг ва хулқининг шаклланишига катта таъсир кўрсатади. Синф раҳбари учун малака ва кўникмаларга эга бўлишни ўзи етрали эмас. У ўз тарбиявий фаолиятида юксак даражадаги инсонпарварлик фазилатлари, ўз ишига садоқати, интизоми, одамийлиги, ахлоқий сифатлари билан ҳам таъсир ўтказади. Чунки, тарбиячилик қобилияти жуда кўп сифатларни : чуқур билим, кенг фикрлилик, ишга жон джилдан кўнгил қўйиш, болаларга бўлган чексиз муҳаббат, муомала назокатлилик, қалб ёшлиги, серзавқ темперамент, оқил ва адолатлилик намунаси, алоҳида назокат сиполик ва вазминлик каби фазилатларнинг бўлишини тақозо қилади. Бунга яна тарбиячилик техникаси қўшимача ишда муваффақият таъминланиши табиийдир. Тарбиячилик техникаси синф раҳбарининг асосий қуролидир.

Синф раҳбарларидан маданият даражасининг кенглиги, педагогик одоб талабларига риоя қилиш, ҳар бир бола шахсини инсон сифатида хурмат қилиш билан унга нисбатан талабчанликни унутмаслик, ташкилотчилик малакаларига эга бўлиш, ўз муомаласини тинимсиз ошириб бориш билан ишга ижодий ёндашиш талаб қилинади. Муҳими шундаки, синф раҳбарининг ўзи болаларни тарбияламоқчи бўлган ғоявий–ахлоқий баркамолликка мос бўлиши керак. Тарбиядаги хатоларнинг кўпчилигига асосий сабаб, боланинг олдига қўйилаётган талаблар тарбиячи характерида ҳамиша ҳам намоён бўлавермаслигидадир.

Синф раҳбарининг фаол жамоатчи сифатида ҳамиша анмуна кўрсатиши муҳим аҳамиятга эга. Айни вақтда у коммуникатив қобилиятга эга бўлиши, рўй бераётган воқеа ва ҳодисаларни фақат педагогик қоидаларга боғлаб

баҳолашгина эмас, балки рўй беришни сабабига қараб ҳукм ҳам чиқаришни, ижод қилиш қобилиятига эга бўлиши керак. Синф раҳбари мактабдаги энг етук педагог ҳисобланиб, у бажарадиган меҳнатнинг ўлчови, чегарси йўқ. Унинг билмаган иши уддасидан чиқа олмайдиган соҳаси бўлмайди. Шу билан бир қаторда, у беғараз, холис шахс бўлиб, жамоатчилик асосида ишлайди. Синф раҳбари педагоглар ота–оналар ва ўқувчиларни ўзаро боғловчи шахс сифатида барча томонларининг нуқтаи назарини ҳисобга олиши, ҳаракатларини бир марказга бирлаштириш, ўзаро алоқаларнинг тўғри бўлишига таъсир ўтказиш ва айни вақтда ўзининг ўрнини аниқ таъминлай олиши керак. Мана шу фазилатлар синф раҳбарининг тарбиявий ишлари самарасини оширишга ва унинг муваффақиятини таъминлашга гаров бўлади. Синф раҳбари ўқувчиларга пухта билим беришга, уларни фикрлаш қобилиятини фаоллаштиришга ҳамиша ғамхўрлик қилиб боради. Ҳатто ўзлаштириш юқори бўлган синфларда ҳам болаларда илмга бўлган қизиқиш ва муҳаббатни ўстиришга, таълим сифатини оширишга ҳаракат қилиш зарур.

Айрим мактабларда юқори ўзлаштиришга эришишга ўқув. Дидактик масала сифатида мактабда таълим–тарбияни тўғри йўлга қўйишга боғлиқ бўлади. Ўқиш жараёнида болаларда меҳнатсеварлик, диққатни, матонат каби сифатларни тарбиялаш билимни муваффақияли ўзлаштиришга ёрдам беради.

Мактабда олиб бориладиган тарбиявий ишлар системаси тўғри ва бевосита синфда ўзлаштиришни кўтаришга таъсир этади. Синф раҳбари ўқитувчилар билан ҳамкорликда болаларни ўқишга онгли муносабатда бўлишга ўргатади. Ўқувчиларнинг ўқишларини назорат қилади, дарсларга киради, кузатади ва ўз синфдаги ўқувчилар билан биргаликда синфда ўқув ишларининг сифатини ошириш чора–тадбирларини белгилайди. Юқори синфларда юқори ўзлаштириш учун кўриш сусаймайди, аксинча у яна кўпроқ аҳамият касб этиб боради.

1. Ўқув меҳнатига онгли муносабатда ва унга маълумот билан ёндашиш ҳиссини тарбиялаш билимнинг сифатли бўлиши боланинг ўқишга бўлган интилишига, қизиқишига уларнинг ҳаракатчанлигига, диққатига, фаолиятига,

ташаббускорлигига, мустақиллигига боғлиқдир. Бундай сифатларни ўқувчиларда шакллантиришни уларга ўқув меҳнатининг ижодий аҳамияти тушунтириш ва ўқув машғулотларига масъулият билан ёндашиш ўқувчилардан талаб этиш синф раҳбарининг фаолиятига муҳим ўрин эгаллайди. Синф раҳбари улар олдида ўқиш болаларни очиб беришга ижтимоий фойдали меҳнат билан боғланиш ўқиш билан ҳаёт ўртасидаги меҳнат фаолияти ўртасидаги алоқани кўрсатиш, ватанни ҳимоя қилиш ҳиссини тарбиялаш орқали эришилади.

2. Ҳар нарсани билишга қизиқиш ва билимга муҳаббат уйғотиш.

Бола билимга қизиқмай туриб, ўқишга интилмай туриб, муваффақиятли ўқий олмайди. Биринчи навбатда қийинчилик билан ўзлаштирилган фанларига нисбатан боланинг қизиқишини уйғотиш керак. Боладаги ўқиш, меҳнатга нисбатан ҳавас ва қизиқиш ўқишидаги қийинчиликларни енгишга. Билим фаолиятини оширишга қизиқувчанлик ва мустақиллигини камол топишига олиб келади.

3. Ўқув меҳнати маданиятини ошириш.

Ўзлаштиришнинг паст бўлиши аксарият, ўқув меҳнاتини системали ва режали олиб бориш иқтидорли болаларда шаклланадиган келиб чиқади.

Синф раҳбарининг ва ўқитувчининг асосий вазифаси ҳар бир ўқувчининг фикрлашга ўргатишдан иборатдир. Айниқса болаларда ўқиш қийинчиликларини енгиш, тушуниб ўқиш ва китоб билан мустақил ишлаш уй вазифаларини бажаришда риоя қилишги олган билимларини, амалда қўллаш каби билим олиш учун зарур бўлган сифатларини шакллантириш катта аҳамиятга эгадир. Ўқувчиларнинг ақлий ва жисмоний тараққий этишга маданиятли бўлиб ҳаракат қилиш ва ҳамиша бу ҳақда ғамхўрлик қилиш лозим.

4. Ўқувчиларни ўқув меҳнатида муайян режага итоат этишга ўргатиш.

Ўқув меҳнати билан дам олишни тўғри ташкил этиш, ташкилий равишда уй вазифаларини бажариш таълим самарадорлигини оширади. Ўқувчилар режимга итоат этишларини ўқитувчи, синф раҳбари ва ота–оналар мунтазам

равишда назорат қилиб боришлари керак. Шу йўл билан уларни муваффақиятли ўқишга, ўқув меҳнатида сарамжонликка ўргатиш мумкин.

5. Ўқув жараёнида ўртоқларига ёрдам беришни уюштириш.

Ўртоқларига ўзаро ёрдам, синфда улгурмовчиликни. Икки йилликни ва мактабни ташлаб кетиш ҳолларининг олдини олишга ёрдам беради. Шу билан бирга синфда ўртоқлик, дўстлик ва бир жамоа бўлиб шаклланишига олиб келади.

6. Синф ўқувчилари билан алоҳида бўлиши ва яхши ҳамкорлик.

Синф раҳбари таълим–тарбиявий ишларни яқка ўзи эмас, балки шу синфларда дарс берувчи бошқа ўқувчилар билан ҳамкорликда ҳал этади. Ўқув ишларида синф раҳбарининг ва шу синфда ишлайдиган бошқа ўқитувчиларнинг бир ёқадан бош чиқариб ишлаши, ўқувчиларга нисбатан ягона талабни амалга ошириш ва ўқувчиларнинг бир–бирига ўзаро ёрдамлари таълим–тарбия сифатини оширади.

2.2.Синфдан ташқари тарбиявий ишларни ташкил қилишда мустақиллик тафаккурини шакллантиришда синф раҳбарининг фаолияти.

Синф раҳбари мактаб ўқитувчилар жамоаси ва педагогика кенгашининг аъзосидир. Синф раҳбарининг бурчи жуда кенг ва кўп томонламадир.

Синф раҳбари ишининг асосий қисми ўқувчиларни ўрганиш. Ўқувчилар билим сифатини ошириш ҳамда уларнинг тартиб интизомини мустаҳкамлаш. Дарсдан ва синфдан ташқари тарбиявий ишларни ташкил этиш ва уларни ўтказиш. Ўқувчиларнинг ота-оналари билан олиб бориладиган ишлар ҳам синф раҳбарининг асосий вазифаларидан биридир.

Ўқувчилар жамоаси–синф раҳбарининг таянчи. Ўқувчиларни тарбиялашда синф жамоасидаги барча ўқувчиларнинг бир-бирларига таъсирлари катта аҳамиятга эга. Уларни бир-бирига кўрсатадиган ўрнаклари интизомни яхшилаш ва мустаҳкамлашга, уларни хулқ маданиятини, одатини, кўникмасини ҳосил қилади.

Синф раҳбари болаларни одобли қилиб тарбиялашни, уларга андиша билан гапиришни, мақбул ҳаркат қилишни ўргатиши лозим.

Алишер Навоий «Маҳбуб-ул-қулуб» асарида таълим-тарбия жараёнларини, воситаларини, ахлоқ-одоб талабларини кўрсатади. Ўз давридаги мусулмон мактабларининг ютуқ ва камчиликларини таҳлил этади. Ўқитувчи одоби ва муаллимлик касби, мударрислар, мактабдорлар ва таълим бераётган фанини ва тарбия жаарёнини севиши керак дейди. Ўзига хос ўқувчи жамиятда обрўли ва ҳурматга лойиқ инсондир, деб ҳисоблайди. Шогирдлар муаллимни ҳурмат қилишлари, эъзозлашлари зарурлигини уқтиради.

Навоийнинг фикрича, баъзан бир киши битта болага тарбия беришга ожизлик қилади, муаллим эса бир нечта бола-синф жамоасини ташкил этади ва илму-адаб ўргатади. Бу жараёнда синф раҳбари кўп машаққатларга дуч келади. Шунинг учун шогирдлар устоз олдида умрбод қарздор эканликларини ҳис этишлари лозим. Шогирд подшолик мартабасига эришса ҳам муаллимга қуллуққилса арзийди.

Хак йулида сенга бир ҳарф ўқитмиш ранж ила,

Айламак бўлмас адо онинг ҳақин юз ганж ила.

Синф раҳбари ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялар экан, у ўз фаолиятида қуйидаги талабларга риоя қилиши керак:

- синф раҳбари ўқувчи ота-онасининг мансаби, бойлигига қараб болага муомала қилмаслиги лозим.

-синф раҳбари болаларга ахлоқий нормаларни ўргатиши керак.

-гердайтиши, манманлик, таъмагирлик, нодонлик каби иллатлар ўқитувчи ахлоқига ёд сифатлардир.

-халқ назарида олим ҳисобланадиган ўқитувчилар ёмон ишлардан, фиску-фасоддан ўзларини тия билишлари зарур.

Синф раҳбарининг ота-оналар билан тўғри муомила қила олиши мураккаб, нозик иш. Чунки ҳозирги ота-оналарнинг кўпчилиги ўрта ёки олий маълумотли кишилар, улар вақтли матбуот, телевидение, радио орқали кўпгина педагогик ахборотларни билиб оладилар. Шундай вазиятлар ҳам бўладики, ўғил ёки қиз бола мактабда ўзбошимчалик қилади, лекин оилада хушёр ва гапга қулоқ солади, ёки аксинча. Оилада муомаласи қўпол, ўзбошимча, мактабда эса ўзини хушмуамола, интизомли тутди. Бунинг сабаби нимада? Бундай ҳолатларнинг ҳаммаси учун бир хил сабаб ватўғри жавобни топиш амри маҳол. Чунки ҳар бир ҳолатда унинг сабаблари турлича бўлиши мумкин. Демак, синф раҳбари ва ота-оналарнинг мақсадлари бир хил бўлса ҳам, уларнинг ҳамкорлиги, бир-бирини тушуниши, муомала муносабатлари қарама-қаршиликларсиз бўлмайди.

Синф раҳбарининг фаолияти камол топаётган киши шахсини таркиб топтиришга қаратилгандир. Бу фаолиятнинг натижалари тарбияланувчининг қиёфасида, унинг шахсидаги хусусиятларида, характер ва хулқ-атворида ўз аксини топади. Агар тарбиячи педагог нимага интилаётганини равшан ва аниқ тушунилмаган жойда тарбияланувчилар шахсини такомиллаштиришга астойдил интилиш бўлмайди, балки тарбияда ўтказиладиган иш тасодифий тусга эга бўлиб, бунинг учун ажратилган вақтни тўлдириш учунгина олиб борилади. Тарбия фаолиятининг мақсадларини аниқ билмаган вабу

мақсадларни ҳисобга олмаган ҳолда тўла қимматли тарбия йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас. Маънавий-ахлоқий тарбиянинг мақсади жамият талабларига боғлиқ бўлиб, бу талаблар ўз навбатида ишлаб чиқарувчи кучларнинг ривожланиш даражаси ва жамиятда ёшларни ўқитиш ва тарбиялаш ишларининг ҳаммаси ёш авлодда маънавий ахлоқ ва эътиқодни шакллантиришга, уларни Ватанга чексиз садоқат руҳида тарбиялашга хизмат қилиши лозим.

Ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш тузиминитакомиллаштиришда бошланғич мактаб муҳим ўрин эгаллайди.

Маънавий ахлоқий тарбия-маънавий онгни бир мақсадни кўзлаб таркиб топтириш, ахлоқий туйғуларни ривожлантириш ҳамда хулқ-атвор кўникмалари ва одатларини ҳосил қилишдан иборат. Синф раҳбари ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашнинг қуйидаги вазифаларини ҳал этиши керак.

1) Туғилиб ўсган жойига, Ўзбекистон Республикасига юксак муҳаббат туйғуларини, унинг табиати ва кишилар ҳақида, Ватаннинг ҳимоячилари ва меҳнат қаҳрамонлари тўғрисида, ота-боболаримиз, уларни дунё цивилизациясига қўшган ҳиссалари тўғрисида кўпроқ билишга интилишни тарбиялаш.

2) Ўқувчиларда Ватанзимнинг бой тарихи, шунингдек бошқа мамлакатлар тўғрисида, тинчлик учун кураш ҳақида чет эллардаги болалар ташкилотлари ҳақида дастлабки тасаввурларни ҳосил қилиш.

3) Болаларда ўртоқлик туйғусини, бошқаларга ёрдам кўрсатиш иштиёқини, умумий фойда йўлида биргаликда фаолият кўрсатишга интилишни таркиб топтириш. Болалар ўртасида, ўғил ва қиз болалар ўртасида дўстона муносабатларни рағбатлантириш, сохта ўртоқлик кўринишларига қарши кураш олиб бориш лозим.

4) Ўз сўзи ва ваъдаси учун, ўқитувчи ва коллектив топшириқларининг бажарилиши учун маъсулият туйғусини тарбиялаш.

5) Болаларда кишиларга тўғри муносабатни, кексалар, беморлар, инвалидларга нисбатан эътибор ва ғамхурликни, хушфееъл ва бетартиб, камтар ва ҳақгўй булишини тарбиялаш.

Ўқувчиларни барча кишиларнинг яхши ва ёмон хатти-ҳаракатларини фарқлай олишга, ўз хатти-ҳаракатларига ва ўртоқларининг хатти-ҳаракатига адолатли баҳо беришга ўргатиши ҳамда ўз куч ғайратини ўқувчиларда нопоклик, адолатсизлик, кишиларга раҳм-шафқатсиз бўлишга нисбатан салбий муносабатни таркиб топштиришга қаратиши керак.

Ўқувчиларни тарбиялаш ўқитишга қараганда анча қийин деган фикрни ўқитувчилар орасида тез-тез эшитиш мумкин. Маънавий-ахлоқий тарбия таълим бериш билан мустаҳкам алоқада бўлгани ҳолда, ўзининг хусусиятларига эга. Маънавий-ахлоқий тарбия ўсиб келаётган авлодни тарбиялашни барча процессларини билим беришва ўргатиш билан бирга қамраб олади. Бундай иккита ўзаро боғланган томон: ҳётни билишва унга бўлган муносабатни таркиб топштириш процесслари ажралиб туради. Ҳаётни билиш маълумот олишнинг асосий функцияси, унга бўлган муносабатни таркиб топштириш тарбиянинг асоси, вазифасини ташкил этади.

Синф раҳбари фақат таълим-тарбиянинг бирлигини эмас, балки уларнинг хусусиятларини ҳам кўра билиши муҳимдир. Мактабдаги тарбия инсон шахсини таркиб топштириш юзасидан олиб бориладиган улкан ишининг бир қисми холос, у боланинг илгариги тажрибаларини ҳисобга олган ҳолда ташкил этилади, ундаги барча яхши сифатларни ўстириб, нотўғри тасаввурлар, одатларни тузатиб бориши ва бўлажак сифатга замин тайёрлаши керак. Маънавий-ахлоқий тарбия ўқувчи мактабни тамомлагандан кейин ҳам тугалланмайди, у бутун умр бўйи давом этади.

Маънавий-ахлоқий тарбия-таълим бериш билан боғлиқ бўлгани ҳолда, ўз хусусиятларига, ўзига хос вазифалари, уни ташкил этишнинг форма ва методларига эга бўлиб, махсус равишда ўрганилиши лозим. Ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашнинг муҳим шарти сифатида уларнинг ўқув ва ўқишдан ташқи хилма-хил фаолиятларининг бирлиги тўғрисидаги тушунчалар билан боғлиқдир.

Ўқув ва маънавий-ахлоқий тарбия фаолияти бир-бирларини тўлдириш лозим: Синф раҳбари томонидан тарбиявий босқичга раҳбарлик қилинган

тақдирдагина тарбияда бирор мақсадга қаратилганлик, маълум бир системанинг бўлиши мумкин. Маънавий-ахлоқий тарбиялаш аввало тарбияланувчи шахсининг таркиб топиш процессига раҳбарлик қилишни такозо этади.

Бирор мақсадга қаратилган тарбия процессида тарбияланувчиларнинг жисмоний ҳамда маънавий-ахлоқий етуқлиги ўсиб боришига қараб уларнинг мустақиллиги ва ижодий активлиги ортиб боради. Ўқувчилар коллективининг онглилиги ортиб бориши билан тарбиячининг вазифалари ўзгаради. Тарбия давомида тарбияланувчининг қарашлари, ҳаётий нуқтаи назари аста-секин таркиб топади.

Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар концепциясида тарбиявий тадбирларни такомиллаштириш зарурияти, алоҳида таъкидланган: сиёсий тузумининг ўзгарганлиги, янгича иқтисодий муносабатларнинг шаклланиб бориши, тарбиявий ишни яхшилашда давр талабига жавоб берадиган янгича тамойиллари ғоялар, иш услубиятларини ишлаб чиқиш ҳамда ўқитувчининг ижодкорлик фаолиятини қайтадан қурмоқ лозимдир.

Тарбиявий ишларга янгича муносабат мустақиллик маънавияти негизи асосида ҳукумат қарорларида, халқ таълим тизимидан ислоҳотларда олимлар ва ижодкор ўқитувчиларнинг изланишларида ўз аксини топмоқда.

Президенимиз И.А.Каримов ўзининг «Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари» комил рисоласида шундай деб ёзган эди:

«Халқимизнинг келажаги учун сувдай, ҳаводай зарур бўлган бундай соҳаларга биринчи ва энг катта хомий – давлатнинг ўзи. Маънавият жуда нозик тарбиявий соҳа буни ўзбилармонликка ташлаб қўйиб бўлмайди».

«Мақсадимизга эришишимиз, янги жамият қуришимиз, сиёсатда ҳам, иқтисодда ҳам, маънавият соҳасида ҳам барча ислоҳотларнинг тақдири ўсиб келаётган ёш авлодга боғлиқ».

«Юртига, Ватанига муҳаббат, инсонпарварлик туйғулари халқимизнинг қон-қонига сингиб кетган азалий хусусиятдир. Ана шу ноёб инсоний фазилатларни асраб, авайлаш ва янада такомиллаштириш фарзандларимизни

озод ва демократик Ўзбекистоннинг муносиб ўғил қизлари этиб тарбиялаш масаласи, маънавият юзасидаги ишларимизнинг асосий йўналишини ташкил этмоғи лозим».

Ўзбекистоннинг узлуксиз таълим тизимидаги барча ўқув муассасалари ёш авлодга миллий истиқлол мафкурасини шакллантиришда, маънавиятни миллий меросимиз билан биргаликда, ёш ватанпарварларни тарбиялашда янгича иш услублари асосида ижодий ёндашмоқдалар.

Олим, шоир, педагогларимиз ўзларининг илмни изланишларида тарбиявий тадбирларни янгича йўналиш ва тамойилларини Республика ўқитувчи-тарбиячиларга тавсия этмоқдалар:

С.Очиловнинг "Мустақиллик маънавияти ва тарбия асослари" номли рисоласида И.А.Каримовнинг асарларини таҳлили ҳамда Ўзбекистон Конституциясидан келиб чиқиб тарбиявий ишларни янгича йўналишларини асослаб берди.

Бўлажак авлодга: хур-фикрлик, миллий ифтихор, миллий кадриятларга ҳурмат, эркинлик ва озодлик, инсонпарварлик, биродарлик ва ҳамкорлик, илмга меҳр-муҳаббат, иймон ва эътиқод, ҳалоллик, ахлоқий поклик, маданий меросга ҳурмат, адолатпарварлик ва озодлик, байналминаллик, ижодкорлик ва ташаббускорлик, мустақилликни мустаҳкамлаш ва ривожлантириш ғояларига садоқат, мусулмон динига ҳурмат, Президент ва давлатни кадрлаш каби сифатларни тарбиялаш».

Бу ғоялар Ўзбекистон Республикаси истиқлол тараққиётининг беш тамойиллари талабларига асосланиб олинган бўлиб, унинг мезонида тарбиявий ишларни ташкил қилиш маҳорати ва қоидаларп ҳам ўз аксини топгандир.

Ижодкор илғор ўқитувчи-тарбиячилар ўз фаолиятлари жараёнида тарбиявий ишларни ташкил қилишда қуйидаги маҳорат тамойилларини асос қилиб оладилар:

– тарбиявий тадбирлар ўтказишдан мақсад миллий маънавиятни ёш авлод онгига сингдириш ва эътиқодига айлантиришдан иборат эканлиги;

– тарбия жараёнининг миллий ва умуминсоний қадриятлар билан боғлаб бола қалбига ва онгига таъсир кўрсатиш;

–тарбиявий ишларни ўқувчилар жамоасини жипслаштирувчи омиллар билан бойитиб, тарбияни таълим билан узвийлигини таъминлаш;

– тарбия жараёнида болаларни тарбияланган даражасини аниқлаш ва ижобий томонларини ўстириш;

– бола шахсига ҳурмат ва талабчанлик, каби.

Тарбиявий ишларни ташкил қилиш тамойиллари баркамол инсонни тарбиялашда кенг имконта эга бўлиб, уни қай даражада олиб бориш тарбиячининг педагогик маҳоратига боғлиқдир.

Тарбиявий ишлар самарадорлигини таъминловчи муҳим омил педагогик маҳоратдир.

Тарбиячининг педагогик маҳорати кўп қиррали бўлиб у:

– меҳрибон болалар ҳамкорлигида;

– ўқув-тарбия жараёнидаги ҳамкорликда;

– болаларнинг қайғу-хасрати, ғами ва омадсизлигига ҳамдард бўлишда;

– муомала маданиятида;

– чуқур билим эгаси бўлишида;

– ўқитувчининг руҳий ҳолатида (самимийлик хайрихоҳлиги, олийжаноблиги);

– жамоа билан ишлашда вазиятни ижобий томонга санъаткорона йўналтиришда намоёи бўлади. Кишилиқ жамияти тараққиётида ҳар бир ҳунар, у ёки бу ижтимоий сиёсий масалаларни ҳал қилишда инсондаи маҳорат талаб этишини халқ оғзаки ижодиётида, ёзма ёдгорликларда, афсона, достон, эртак, қисса, ҳикоят, ривоятларда ҳамда ҳурфикрли, доно маърифатпарвар мутафаккирларимизнинг асарларида турлича талқин этилган.

Синф раҳбари мактаб ўқитувчилар жамоаси ва педагогика кенгашининг аъзосидир. Синф раҳбарининг бурча жуда кенг ва кўп томонламадир.

Синф раҳбари ишининг асосий қисми ўқувчиларни ўрганиш. Ўқувчилар билим сифатини ошириш ҳамда уларнинг тартиб интизомини мустаҳкамлаш. Дарсдан ва синфдан ташқари тарбиявий ишларни ташкил этиш ва уларни ўтказиш. Ўқувчиларнинг ота–оналари билан олиб бориладиган ишлар ҳам синф раҳбарининг асосий вазифларидан биридир.

Ўқувчилар жамоаси– синф раҳбарининг таянчи. Ўқувчиларна тарбиялашда синф жаомасидаги барча ўқувчиларнинг бир–бирларига таъсирлари катта аҳамиятга эга. Уларни бир–бирига кўрсатадиган ўрнаклари, интизомни яхшилаш ва мустаҳкамлашга, уларни хулқ маданиятини, одатини кўникмасини ҳосил қилади.

Синф раҳбари болаларни одобли қилиб тарбиялашни, уларга анжиша билан гапиришни, мақбул ҳаракат қилишни ўргатиши лозим.

Алишер Навоий «Маҳбуб–ул–қулуб» асарида таълим–тарбия жараёнларини, воситаларини, ахлоқ–одоб талабларини кўрсатади. Ўз давридаги мусулмон мактабларининг ютуқ ва камчиликларини таҳлил этади. Ўқитувчи одоби ва муаллимлик касби, мударрислар, мактабдорлар ва таъдлим бераётган фанини ва тарбия жаарёнини севиши керак дейди. Ўзига хос ўқувчи жамиятда обрўли ва ҳурматга лойиқ инсондир, деб ҳисоблайди. Шогирдлар муаллимни ҳурмат қилишлари, эъозлашлари зарурлигини уқтиради.

Навоийнинг фикрича, баъзан бир киши битта болага тарбия беришга ожизлик қилади, муаллим эса бир нечта бола–синф жамоасини ташкил этади ва илму–адаб ўргатади. Бу жараёнда синф раҳбари кўп машаққатларга дуч келади. Шунинг учун шогирдлар устоз олдида умрбод қарздор эканликларини ҳис этишлари лозим. Шогирд подшолик мартабасига эришса ҳам муаллимга қуллуқ қилса арзийди.

Синф раҳбари ўқувчиларни маънавий–ахлоқий тарбиялар экан, у ўз фаолиятида қуйидаги талабларга риоя қилиши керак :

–синф раҳбари ўқувчи ота–онасининг мансаби, бойлигига қараб болага муомала қилмаслиги лозим;

–синф раҳбари болаларга ахлоқий нормаларни ўргатиши керак;

– гердаиши, манманлик, таъмагарлик, нодонлик каби иллатлар ўқитувчи ахлоқига ёд сифатлардир;

– халқ назарида олим ҳисобланадиган ўқитувчилар ёмон ишлардан, фиску–фасоддан ўзларини тия билишлари зарур.

Синф раҳбарининг ота–оналар билан тўғри муомала қила олиши мураккаб, нозик иш. Чунки ҳозирги ота–оналарнинг кўпчилиги ўрта ёки олий маъулмолтли кишилар, улар вақтли матбуот, телевидение, радио орқали кўпгина педагогик ахборотларни билиб оладилар. Шундай вазиятлар ҳам бўладики, ўғил ёки қиз бола мактабда ўзбошимчалик қилади, лекин оилада ҳушёр ва гапга қулоқ солади, ёки аксинча. Оилада муомаласи кўпол, ўзбошимча, мактабда эса ўзини хушмуомала, интизомли тутди. Бунинг сабаби нимада? Бундай ҳолатларнинг ҳаммаси учун бир хил сабаб ва тўғри жавобни топиш амри маҳол. Чунки ҳар бир ҳолатда унинг сабаблари турлича бўлиши мумкин. Демак, синф раҳбари ва ота–оналарнинг мақсадлари бир хил бўлса ҳам, уларнинг ҳамкорлиги, бир–бирини тушуниши, муомала муносабатлари қарама–қаршиликларсиз бўлмайди.

Синф раҳбарининг фаолияти камол тоаётган киши шахсини таркиб топтиришга қаратилгандир. Бу фаолиятнинг натижалари тарбияланувчининг қиёфасида, унинг шахсидаги хусусиятларида, характер ва хулқ–атворида ўз аксини топади. Агар тарбиячи педагог нимага интилаётганини равшан ва аниқ тушунилмаган жойда тарбияланувчилар шахсини такомиллаштиришга астойдил интилиш бўлмайди, бакли тарбияда ўтказиладиган иш тасодифий тусга эга бўлиб, бунинг учун ажратилган вақтни тўлдириш учунгина олиб борилади. Тарбия фаолиятининг мақсадларини аниқ билмаган ва бул мақсадларни ҳисобга олмаган ҳолда тўла қимматли тарбия йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас. Маънавий–ахлоқий тарбиянинг мақсади жамият талабларига

боғлиқ бўлиб, бу талаблар ўз навбатида ишлаб чиқарувчи кучларнинг ривожланиш даражаси ва жамиятда ёшларни ўқитиш ва тарбиялаш ишларининг ҳаммаси ёш авлодда маънавий ахлоқ ва эътиқодни шакллантиришга, уларни Ватанга чексиз садоқат руҳида тарбиялашга хизмат қилиши лозим.

Ёшларни маънавий–ахлоқий тарбиялаш тизимин такомиллаштиришда бошланғич мактаб муҳим ўрин эгаллайди.

Маънавий ахлоқий тарбия–маънавий онгни бир мақсадни кўзлаб таркиб топтириш, ахлоқий туйғуларни ривожлантириш ҳамда хулқ–атвор кўникмалари ва одатларини ҳосил қилишдан иборат. Синф раҳбари ўқувчиларни маънавий–ахлоқий тарбиялашнинг қуйидаги вазифаларини ҳал этиши керак.

1) Туғилиб ўсган жойига, Ўзбекистон республикасига юксак муҳаббат туйғуларини, унинг табиати ва кишилар ҳақида, Ватаннинг ҳимоячилари ва меҳнат қаҳрамонлари тўғрисида, ота–боболаримиз , уларни дунё цивилизациячсига кўшган ҳиссалари тўғрисида кўпроқ билишга интилишни тарбиялаш.

2) Ўқувчиларда Ватанимизнинг бой тарихи, шунингдек бошқа мамлакатлар тўғрисида, тинчилик учун кураш ҳақида чет эллардаги болалар ташкилотлари ҳақида дастлабки тасаввурларни ҳосил қилиш.

3) Болаларда ўртоқлик туйғусини, бошқаларга ёрдам кўрсатиш иштиёқини, умумий фойда йўлида биргаликда фаолият кўрсатишга интилишни таркиб топтириш. Болалар ўртасида, ўғил ва қиз болалар ўртасида дўстона муносабатларни рағбатлантириш, сохта ўртоқлик кўринишларига қарши кураш олиб бориш лозим.

4) Ўз сўзи ва ваъдаси учун, ўқитоувчи ва коллектив топшириқларининг бажарилиши учун маъсулият туйғусини тарбиялаш.

5) Болаларда кишиларга тўғри муносабатни. Кексалар, беморлар, инвалидларга нисбатан эътибор ва ғамхўрликни, хушфёъл ва бетартиб, камтар ва ҳақгўй бўлишини тарбиялаш.

Ўқувчиларни барча кишиларнинг яхши ва ёмон хатти–ҳаракатларини фарқлай олишга, ўз хатти–ҳаракатларига ва ўртоқларининг хатти–ҳаракатига адолатли баҳо беришга ўргатиши ўз куч ғайратини ўқувчиларда нопоклик, адолатсизлик, кишиларга раҳм–шафқатсиз бўлишга нисбатан салбий муносабатни таркиб топтиришга қаратиши керак.

Ўқувчиларни тарбиялаш ўқитишга қараганда анча қийин деган фикрни ўқитувчилар орасида тез–тез эшитиш мумкин. Маънавий–ахлоқий тарбия таълим бериш билан мустаҳкам алоқада бўлгани ҳолда, ўзининг хусусиятларига эга. Маънавий–ахлоқий тарбия ўсиб келаётган авлодни тарбиялашни барча процессларини билим бериш ва ўргатиш билан бирга қамраб олади. Бундай иккита ўзаро боғланган томон : ҳаётни билиш ва унга бўлган муносабатни таркиб топтириш процесслари ажралиб туради. Ҳаётни билим маълумот олишнинг асосий функцияси, унга бўлган муносабатни таркиб топтириш тарбиянинг асоси, вазифасини ташкил этади.

Синф раҳбари фақат таълим–тарбиянинг бирлигини эмас, балки уларнинг хусусиятларини ҳам кўра билиши муҳимдир. Мактабдаги тарбия инсон шахсини таркиб топтириш юзасидан олиб бориладиган улкан ишининг бир қисми холос, у боланинг илгариги тажрибаларини ҳисобга олган ҳолда ташкил этилади, ундаги барча яхши сифатларни ўстириб, нотўғри тасаввурлар, одатларни тузатиб бориши ва бўлажак сифатга замин тайёрлаши керак. маънавий–ахлоқий тарбия ўқувчи тамомлагандан кейин ҳам тугалланмайди, у бутун умр бўйи давом этади.

Маънавий–ахлоқий таълим–тарбия бериш билан боғлиқ бўлгани ҳолда, ўх хусусиятларга, ўзига хос вазифалари, уни ташкил этишнинг форма ва методларига эга бўлиб, махсус равишда ўрганилиши лозим.

Ўқувчиларни маънавий–ахлоқий тарбиялашнинг муҳим шарти сифатида уларнинг ўқув ва ўқишдан ташқи хилма–хил фаолиятларининг бирлиги тўғрисидаги тушунчалар билан боғлиқдир.

Ўқув ва маънавий–ахлоқий тарбия фаолияти бир–бирларини тўлдириш лозим : Синф раҳбари томонидан тарбиявий босқичга раҳбарлик қилинган тақдирдагина тарбияда бирор мақсадга қаратилганлик, маълум бир системанинг бўлиши мумкин. Маънавий–ахлоқий тарбиялаш аввало тарбияланувчи шахсининг таркиб топиш процессига раҳбарлик қилишни тақозо этади.

Бирор мақсадга қаратилган тарбия процессида тарбияланувчиларнинг жисмоний ҳамда маънавий–ахлоқий етуклиги ўсиб боришига қараб уларнинг мустақиллиги ва ижодий активлиги ортиб боради. Ўқувчилар коллективининг онглилиги ортиб бориши билан тарбиячининг вазифалари ўзгаради. Тарбия даовмида тарбияланувчининг қарашлари, ҳаётий нуқтаи назари аста–секин таркиб топади.

УМУМИЙ ХУЛОСАЛАР

Бугунги кунда ёш авлодда мустақиллик тафаккурини ривожлантириш янгиланаётган жамият қуришда давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бўлиб ҳисобланади. Чунки бу соҳадаги ишларимизнинг асосий вазифаларидан бири ҳам мустақил, эркин фикрлайдиган, дунёқараши кенг, маънавий юксак шахсни шакллантиришдан иборатдир. Бундай шахс эса ўзлигини англаб етган, ўз фаолиятини тўғри, онгли ташкил эта оладиган, жамият ва ўз манфаатини уйғунлаштира оладиган ва бунинг учун кураша оладиган инсон бўлиши талаб этилади.

Бу талаблар дастлаб улкан маънавий меросни ўрганиш, миллий ва умуминсоний кадриятларни тиклаш, мустақиллик ғояларини қарор топтиришни тақозо этади. Чунки ўзбек халқи бой маънавий меросга эга бўлиб, улардан мустақиллик тафаккурини шакллантиришда мақсадга мувофиқ фойдаланиш Ўзбекистонни кучли давлатдан ривожланган жамиятга айлантириш маънавий-ахлоқий негизларидан бири саналади.

Лекин талаба-ёшларда мустақиллик тафаккури ўз-ўзидан шаклланмайди. Инсон тафаккури унинг хулқ-одоби, маданиятидан ташкил топар экан, унга аввало илмий, ахлоқий, ҳуқуқий, иқтисодий, сиёсий билимларни сингдириш, онги ва дунёқарашини шакллантириш зарур. Бу борада илмий-назарий, педагогик ва методикада қатор тадқиқотлар амалга оширилган бўлиб, уларда баркамол шахс тарбиясининг у ёки бу жиҳатлари ўз ифодасини топган. Аммо инсонда мустақиллик тафаккурини шакллантиришга доир ҳали бирорта ҳам яхлит тадқиқот иши яратилмаган. Мазкур жараён маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш билан қулай кечади. Шунга кўра мактабларида маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш орқали ўқувчиларда мустақиллик тафаккурини шакллантиришга асосий эътибор берилди ва унинг ўзига хос хусусиятлари белгилаб олинди. Навбатдаги бандда ана шулар ҳақида фикр баён этилди.

Синф раҳбари фақат таълим–тарбиянинг бирлигини эмас, балки уларнинг хусусиятларини ҳам кўра билиши муҳимдир. Мактабдаги тарбия инсон

шахсини таркиб топтириш юзасидан олиб бориладиган улкан ишининг бир қисми холос, у боланинг илгариги тажрибаларини ҳисобга олган ҳолда ташкил этилади, ундаги барча яхши сифатларни ўстириб, нотўғри тасаввурлар, одатларни тuzатиб бориши ва бўлажак сифатга замин тайёрлаши керак. маънавий–ахлоқий тарбия ўқувчи тамомлагандан кейин ҳам тугалланмайди, у бутун умр бўйи давом этади.

Маънавий–ахлоқий таълим–тарбия бериш билан боғлиқ бўлгани ҳолда, ўх хусусиятларга, ўзига хос вазифалари, уни ташкил этишнинг форма ва методларига эга бўлиб, махсус равишда ўрганилиши лозим.

Ўқувчиларни маънавий–ахлоқий тарбиялашнинг муҳим шарти сифатида уларнинг ўқув ва ўқишдан ташқи хилма–хил фаолиятларининг бирлиги тўғрисидаги тушунчалар билан боғлиқдир.

Ўқув ва маънавий–ахлоқий тарбия фаолияти бир–бирларини тўлдириш лозим : Синф раҳбари томонидан тарбиявий босқичга раҳбарлик қилинган тақдирдагина тарбияда бирор мақсадга қаратилганлик, маълум бир системанинг бўлиши мумкин. Маънавий–ахлоқий тарбиялаш аввало тарбияланувчи шахсининг таркиб топиш процессига раҳбарлик қилишни тақозо этади.

Бирор мақсадга қаратилган тарбия процессида тарбияланувчиларнинг жисмоний ҳамда маънавий–ахлоқий етуклиги ўсиб боришига қараб уларнинг мустақиллиги ва ижодий активлиги ортиб боради. Ўқувчилар коллективининг онглилиги ортиб бориши билан тарбиячининг вазифалари ўзгаради. Тарбия даовмида тарбияланувчининг қарашлари, ҳаётий нуқтаи назари аста–секин таркиб топади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т.:Ўзбекистон, 2003.-
46 б.
1. Каримов И.А. Ижобий ишларимизни охирига етказайлик. - Т.:
Ўзбекистон, 1994.-32 б.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон: Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат,
мафкура. -Т.: Ўзбекистон, 1996. Т.1.-364 б.
3. Каримов И.А. Биздан озод ва обод ватан қолсин. -Т.: Ўзбекистон,
1996. Т.2.-380 б.
4. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. -Т.: Ўзбекистон, 1996.
Т.3.-366 б.
5. Каримов И.А. Бунёдкорлик йўлидан. -Т.: Ўзбекистон, 1996. Т.4.-349
б.
6. Каримов И.А. Янгича фикрлаш ва ишлаш давр талаби. - Т.: Ўзбекистон,
1997. Т.5.-384 б.
7. Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор ҳаёт йўлида. - Т.:
Ўзбекистон, 1998. Т.6.-429 б.
8. Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. -Т.:
Ўзбекистон, 1999. Т.7.-410 б.
9. Каримов И.А. Озод ва обод ватан, эркин ва фаровон ҳаёт-пировард
мақсадимиз.-Т.: Ўзбекистон,2000.Т.8.-110 б.
10. Каримов И.А. Адолатли жамият сари.-Т.: Ўзбекистон, 1998.-160 б.
11. Каримов И.А. Кучли жамиятдан кучли давлат сари. -Т.: Шарқ,
1998.-103 б.
12. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. -Т.: Ўзбекистон,
1999.-48 б.
13. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. -Т.: Ўзбекистон,
1998.-686 б.

14. Каримов И.А. Ҳозирги босқичда демократик ислохотларни чуқурлаштиришнинг муҳим вазифалари. -Т.: Ўзбекистон, 1996.-110 б.
15. Каримов И.А. Истиқлол ва маънавият.-Т.: Ўзбекистон, 1994.- 160 б.
16. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. -Т.: Ўзбекистон, 1998.-32 б.
17. Каримов И.А. Амир Темур ҳақида сўз.-Т.: Ўзбекистон, 1996.-62 б.
18. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболнинг асосий тамойиллари.-Т.: Ўзбекистон, 1995.-74 б.
19. Каримов И.А. Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари -Т.: Ўзбекистон, 1997.-326 б.
20. Ўзбекистон Республикаси «Таълим тўғрисида»ги қонуни: Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.-Т.: Шарқ, 1997.-20-29 -бетлар.
21. Ўзбекистон Республикаси «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»: Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.-Т.: Шарқ, 1997.-31-61 -бетлар.
22. Абдуазизов А. Соҳибқирон жаҳон кўзгусида. ғғ Халқ сўзи, 1996.-14 февраль.
23. Абдуллаев А. Амир Темур илм-фан ҳомийси. Ватанпарвар. 1996.- 2 апрель.
24. Абдураимов М. Темур ва Тухтамиш. -Т.: ғафур ғулом номидаги адабиёт ва санъат, 2000.-80 б.
25. Автобиография Тамерлана. Перевод с тюрского Нила Лўкошина. - Т.: 1894.-115 с.
26. Азамат Зиё. Амир Темур ва темурийлар давлат бошқаруви, қонунчилик ва ҳарбий сиёсат. ғғ Ўзбекистон овози, 1995.-10 окт.
27. Азимов Э. Амир Темур салтанати. -Т.: ғафур ғулом номидаги адабиёт ва санъат, 1996.- 88 б.

28. Алеуов Ў. Эмир Темурдўн жэмийетлик-философиялўқ хэм тэлим-тарбиялўқ ой-пикирлери.-Н.: Билим, 1997.-52 б.
29. Алеуов Ў. Карақалпақстанда тэлим-тарбиялўқ ойлардўн қэлиплесиўи хэм раўажланўўи.-Н.: Билим, 1993.-504 б.
30. Алимов Р.А. Соҳибқирон Амир Темур. -Т.: А.Навоий номидаги Ўзбекистон Республикаси кутубхонаси, 1995.-104 б.
31. Амир Темур фаҳримиз, ғуруримиз.-Т.: Ўзбекистон,1998-207 б.
32. Амир Темур жаҳон тарихида. -Т.: Шарқ, 1996.- 293 б.
33. Амир Темур ҳикматлари. -Т.: Мехнат, 1996.-96 б.
34. Амир Темур ва темурийлар даврида маданият ва санъат. -Т.: ғафур ғулом номидаги адабиёт ва санъат, 1996.-88 б.
35. Амир Темур ўғитлари. -Т.: Наврўз, 1992.-64 б.
36. Амир Темур ва Улугбек замондошлари хотирасида. -Т.: Ўқитувчи, 1996.- 312 б.
37. Амир Темур васияти.-Т.: ғафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа бирлашмаси,1991.-16 б.
38. Амир Темур: васиятлари, маслаҳатлари, танбехлари. -Т.: ғафур ғулом номидаги адабиёт ва санъат, 2000.- 80 б.
39. Амир Темур ва унинг жаҳон тарихида тутган ўрни. ғғ Халқаро конференция тезислари. -Т.: Ўзбекистон,1996.-123 б.
40. Амир Темур илм-фан ва маданият ҳомийси.ғғ Халқаро илмий конференция материаллари.-Т.: ғафур ғулом номидаги адабиёт ва санъат,1999.- 104 б.
41. Асатова Д. Соҳибқироннинг жанг санъати. ғғ газ. Постда 1996.- 12 апрель.
42. Аҳмедов Б. Амир Темур дарслари.-Т.: Шарқ, 2000.-96 б.
43. Аҳмедов Б. Соҳибқирон Темур.-Т.: Халқ мероси, 1996.-136 б.
44. Аҳмедов Б. Амир Темур.-Т.: Халқ мероси,1995.- 640 б.
45. Аҳмедов Б.Улугбек.-Т.: Камалак, 1994.-208 б.
46. Аҳмедов Б. Амир Темурни ёд этиб.-Т.: Ўзбекистон,1996.-369 б.

47. Аҳмедов Б.Амир Темур ҳақида ҳикоялар.-Т.:Ёзувчи,1998.-96 б.
48. Аҳмедов Б., Мукминова Р., Пугаченкова Г. Амир Темур.-Т.: Университет, 1999.- 263 б.
49. Аҳмедов Б. Амир Темур ва Шарқнинг Уйғониш даври. ғғ газ. Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 1996.- 9 май.
50. Аҳмедов Н.А., Тилавов А. Амир Темур ва темурийлар даврида ижтимоий сиёсий ҳаёт. -Самарқанд: 1993.-53 б.
51. Аҳмедов Н. Амир Темур: ривоят ва ҳақиқат. -Т.: +омуслар бош таҳририяти, 1996.- 96 б.
52. Ашрафий М. Темур ва Улуғбек даври Самарқанд миниатюраси. -Т.: Ғафур ғулом номидаги адабиёт ва санъат,1996.-88 б.
53. Бердиев Ю. Жаҳонгир қўшиғи.-Т.: Фан, 1996-80 б.
54. Бердимуродов М. Мовароуннаҳрда жамоатчилик фикри тарихи. -Т.: Фан, 1994.-79 б.
55. Бердимуродов А. Гўри Амир макбараси. -Т.: Халқ мероси, 1996.- 80 б.
56. Берёзиков Е. Буюк Темур. -Т.: Шарқ, 1996.- 336 б.
57. Бобоев Ҳ. Амир Темур ва темурийлар салтанати. -Т.: Камалак, 1996.- 199 б.
58. Бобоев Ҳ. Амир Темур ва унинг қарашлари. –Т.: Ўзбекистон, 1992.- 80 б.
59. Бобоев Ҳ. Амир Темур ва темурийлар даврида қонунчилик. ғғ Ж. Мулоқот, 1996.- № 3. Б. 27- 29.
60. Бобоев Ҳ. Ўзбекистонда XIV-XV асрларда сиёсий ва ҳуқуқий таълимотлар: юридик. фан. док....дисс.-Т.: 1993.-260 б.
61. Бўриев.О. Темурийлар даври ёзма манбаларда Марказий Осиё: тарихий-географик лавҳалар. –Т.: Ўзбекистон, 1997.- 186 б.
62. Вамбери Ҳ. Бухоро ёхуд Мовароуннаҳр тарихи. –Т.: Ғафур ғулом номидаги адабиёт ва санъат, 1990.- 96 б.

63. Дадабоев Ҳ. Амир Темурнинг ҳарбий маҳорати. -Т.: Ёзувчи, 1996.- 94 б.
64. Европа помнит Амира Темура. ҒҒ Народное слово,1993.- 18-сентябрь.
65. Егоров В.Л. Золотая Орда: мифъ и реальность.-М.:1990.-64 с.
66. Зафар йўли. -Т.: Фан, 1992.-111 б.
67. Зоҳидов П. Темур даврининг меъморий қаҳқашони. -Т.: Шарқ, 1992.-192 б.

МУНДАРИЖА

КИРИШ.

I-БОБ. СИНФДАН ТАШҚАРИ ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШНИНГ ИЛМИЙ ВА НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ.....

- 1.1 Синфдан ташқари ишлар мазмуни.....
- 1.2. Синфдан ташқари ишларда ўқувчи маънавиятини тарбиялаш

II-БОБ. СИНФДАН ТАШҚАРИ МАЪНАВИЙ- МАЪРИФАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЖАРАЁНИДА СИНФ РАХБАР ФАОЛИЯТИНИ САМАРАЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ УСУЛЛАРИ.....

- 2.2 Синфдан ташқари тарбиявий ишларни ташкил қилишда мустақиллик тафаккурини шакллантиришда синф раҳбарининг фаолияти.....

УМУМИЙ ХУЛОСА.

Фойдаланилган адабиётлар.